

VEČERI OB NILU

ANTON NOVAČAN

KIČ

Nad Nilom zlató večera,
zatona zadnji sijaj,
v daljavi piramide,
na nebu prvi mlaj —

na bregu vitke palme
visoko sanjajo,
pod njimi se moslimi bogu
v molitvi klanjajo.

Bledí občutje krajine,
mrak pada na Nil,
blizu je čas sestanka
satirjev in nočnih vil.

POD PALMO

Pod palmo po mesečini
na trati dvoje teles
se zvija v krčih omame
do ciljev svojih nebes.

Ona je črna kot panter,
on dolgi beduin —
ona ga seka z nohti,
on rjove od skomin.

In plešeta divja zamorca
in južna noč žari —
natura, kako si smešna,
še vrag se ti smeji.

R A M Z E S

Noč je, čez širino Nila loskotá valovje,
na višavah se razcveta zvezd svetovje.

Težke misli o neskončnem mró v bojazen:
Iz skrivnosti reke vstaja, prosi me prikazen.

Ramzes faraonsko žezlo k meni dviga:
— Hočeš, Ramzes? — „Hip življenja!“ — Vzemi si ga.

Loskotá vodovje temno, nihče več ne prosi,
svojo smrtnost tudi Ramzes rad nesmrten nosi.

K E O P S

O, Keops, kralj,
ti bil si plah,
toliko kamnov
za smrtni strah.

Toliko smrti
za eno samó —
za tvojo črno
mumijo.

O, Keops, kralj!
Kamen na kamen
ti ljudstvo polaga,
krvava sraga,
ki veže te zide,
na vrhu usahne —
tvoja misel omahne
in ost piramide —
tvoje hotenje
zija v prazen nič.

O, Keops, kralj!
Sred' piramide
vprašuje jeka:
Je dolgega veka,
kdor ljubi kamen
kot zadnji svoj amen?
O, Keops, kralj!

P T A H

O Bogu Ptahu, bogu umetnosti, gre beseda,
med izvoljenci pobožen šepet;
zapuščen in sam toliko da gleda
iz pojmov deviških tisoče let.

Njegovo poprišče obseva isti solčni disk,
njegovo deželo namaka še isti sveti Nil,
kot nekdam se človek iz svojih stisk
zateka ugankam neznanih sil.

A več nihče z odčarano gmoto ne stavi
pojočih stebrov, somornih pilonov
mogotim hramom in sfinge v puščavi
za čuvanje tajne bežnih eonov.

Umetnost je vera, najlepša med tisoči ver,
in mir je umetnost in upanje sebi in spas
in smer je umetnost, blodnim je iskram smer
k ognju nazaj — o, Ptah, vodi nas, vodi nas.

L U N A

Luna je nocoj kot dobra mlekarica,
radodarno z mlekom vse nebo napaja.
Kajti tako belega sijaja
pa le ni mogoče
nam poslati iz nebeške kočice.
To bo luna, dobra mlekarica.

V Z D I H I Z G R O B A

Tako nas prosijo ti hieroglifi:
— O, vi na zemlji živeči!
Kadar romate kraj tega groba
s strujo reke ali proti vodi Nila,
vzdihnite za mene in recite:
Tisoč hlebov gospodarju tega groba,
tisoč hlebov, tisoč vrčev piva!
Če tako storite in mi to želite,
bom priprošnjik vaš na drugem svetu! —

Treba spoštovati grla suha,
dober tek za mešena peciva.
Torej kliknimo po želji tega gazde,
ki je tod oral tako široke brazde:
Bodi ti, prijatelj, tisoč vrčev piva,
bodi ti, prijatelj, tisoč hlebov kruha!

PUŠČAVA

Nakit puščave je nocoj bogat!
Holmci peska, biserni grebeni,
valovijo k zlati steni
horizonta do nebeških vrat.

Tod njega dni iskal je Mojzes vrelce
in kazal s palico nebeško stran,
ko je dresiral svoje Izraelce
čez mrtvo pustinjo — za Kanaan.

Človeštvo hodi vedno isto pot.
Uklepajo nas danes v pjatiletke
in druge gmotne in idejne kletke
po volji naši ali proti vesti
zaradi piti in jesti —
iz grma pa, gorečega ob cesti,
preži na nas srditi Sabaot.

HADAJE

O, moje hadaje, jastrebi moji ljubljeni,
starega Egipta preroški ptiči,
kako bo letos v dolini zeleni
ob Nilu — in kaj z vašimi mladiči?

Imate navado, hadaje moje,
da lomite s kljunom stebelca drobna z vej
in bijete ž njimi slepe mladiče svoje
po očkah zaprtih, da spregledajo prej.

Kako je z nami bilo, kdo nam je kazal pot?
In če nam je kazal, ali ni brezno bilo?
Učitelji in spovedniki slovenskih vaških sirot,
kako ste nas vzgajali? Dajte račun, kako?

A še smo jastrebi, dasi okrvavljenih kril,
in še preletamo smelo življenja daljave —
in jutri zapustimo, hadaje, vas in stari Nil
ter zletimo v deželo Drave in Save.

In tamkaj pripazimo na naše najmlaje,
da jim oče ne zastražijo mračni biriči —
o, z bogom, jastrebi, moje rjave hadaje,
starega Egipta preroški ptiči!

P I S M O

Prejel sem pismo: Tam pri nas doma
je svaja, sam prepir in — hahaha —
vsak žabec, ki kdaj z repkom pomahlja,
. . . hudo vodilnega duha.

O, s kakšnim cvetjem je posut,
ne veš, naš Liliput!

Talenti se tako porajajo:
So marginalije vsem svetih knjig —
so tiči popkarji na kratek mig —
so črni polži, pa brez svoje kože —
je hipopotam, ki poplak poloče —
so literarni tati —
ameriški renegati —
so prevajalci —
so spoznavalci —
hinavci —
je stari solzislav, ki milo joče.
A tu in tam sedi pokveka,
ki brez teka
svoje poze prežveka.

Geniji se v smeri razhajajo:

So za svobodo šibki kladivarji —
so za pravičnost mlačni ropotarji —
so lažni vedeži, ki zro v bodoče —
so mladi puntarji, oblak brez toče —
za Krležo, titanom, se jim hoče.
A stare na preužitku slave
so brez zelenja in — brez glave.

Še grabi esejiste strah
za čist slovenski zvok pri zvonu —
in morda tudi, ker božanstvo Ptah,
ker ne sedi primat na kranjskem tronu.

A ti? — končuje pismo. — Jaz? Sem krik,
pritajen za nas vse, na mrtvi straži
pred zgodbami kot sfinge nemi lik —
sem skrb, ki več ne ljubi, ne sovraži . . .

APOSTOL ČEŠKEGA TRADICIONALIZMA

R A J M U N D H A B R I N A

Življenje, ki gre nenehno naprej, gnano po svoji notranji nujnosti, po prometejskem hrepenenju, prodreti v skrivnosti, in po žgoči potrebi, da bi bil jutrišnji dan popolnejši od današnjega, se včasih nenadno zaustavi in ozre nazaj. Nikdar pa ni dovolj poudarjeno, da take zaustavitve niso slučajne, saj jih v dinamičnosti življenjskega dogajanja ni povzročila potreba odmora ali mirnega kvietizma. Zdajci opaziš, da je življenje zopet dvignilo sidro in zajadrlo na novo pot. Odkod torej takele zaustavitve in kakšen je njihov smisel? Vse kaže, da so to trenutki nenadnih obratov in nevarno razrvanih negotovosti, hipi osebnih ali množestvenih pretresov, ko posameznik ali družba izgubi ravnovesje, pa se zaradi tega zaustavita in ozreta v preteklost, iščeč v nji opore. Tako vrnitev v preteklost — in samo ž njo si lahko pojasnimo vsak pristi tradicionalizem — najdeš kot poseben razvojni paradoks tudi pri najnaprednejših duhovih. Izmed mnogih primerov naj navedem najtipičnejšega prevrednotevalca vseh dosedanjih vrednot in Argonavta novih idealov, Friedricha Nietzscheja, ki se je vedno rad vračal v preteklost, čeprav je sicer v svojem drugem „Času neprimerne ogledu“ poveličeval nemo žival, ki je ne obtežujejo nikaki spomini na minulo.

Nič drugače ni v slovstvenem življenju. Ne poznamo velike književnosti, v kateri bi se kritiki ne vračali vedno iznova v preteklost, najsi že iščejo v nji orientacije o narodnem duhu ali samo okrepcila v literarnih zmedah. Anglija se vedno iznova zaustavlja pri Shakespeareju in Miltonu, sklicujoč se na oba svoja velika klasika, Francija pri klasicizmu XVII. stoletja, Nemčija pri pesnikih weimarskega kroga in Rusija pri Dostojevskem. Izmed čeških kritikov, iskalcev zavestno narodnega slovstva, ki so se zaustavljali v tesnobah časa, da bi se ozrli v minulo, moramo omeniti poleg dveh izrazitih glasnikov narodne tradicije, Eliške

Krásnoborske in Viléma *Mřítika*, vélikega patriarha sodobne češke kritike F. X. Šalda. Šalda zahteva književnost, ki jo bo „narod vpletel v svoje najčistejše in najskrivnejše sne, ki ji bo zaupal sleherno svoje najvišje upanje, vsako obliko svojega bodočega življenja, ki jo je dosihmal nosil nekje v prsih samó kot tesnobno možnost in obet“. Dalje naj omenimo Emanuela *Chalupnega*, ki je prešel iz realizma v zavestno češki tradicionalizem. Toda prvi na Češkem je navezal na preteklost Arne *Novák*, vodilni literarni kritik in češki književni zgodovinar, izraziti individualist z nagibom k notranjemu aristokratizmu, močni duh, ki ni zaman imel svojih učiteljev in vzornikov v Ibsenu, Carlyleu, Lessingu in Goetheju. Duh, obdarjen z nenavadno dovtetnostjo in obdan z evropskim obzorjem. Z največjim pogumom in doslednostjo, s presenetljivim poznanjem zgodovinskega razvoja narodnega slovstva enako kot z veliko moralno silo je krenil Arne *Novák* v to smer. Uporabljajoč antično alegorijo o mitološkem „stopanju nizdol v podsvetje“, je mislil s tem svojo priključitev na pozitivne vrednote češke leposlovne preteklosti.

Novák je pričel literarno delovati prav na nasprotnem tečaju; njegova prva knjiga je imela naslov: *Menzel, Börne, Heine in začetki mladonemške kritike*. Izprva so ga smatrali za izrazitega ljubitelja vsega tujega. Svojo vseučiliško pot je bil začel kot docent nemške književnosti na Karlovi univerzi v Pragi. Toda tudi v njegovem primeru se je pokazalo to, kar že prej pri Zeyerju, Vrchlickem in pri češkem kozmopolitizmu sploh, da so oni, ki so jih obtoževali tujstva, najbolj gorče ljubili svojo domačo zemljo. *Novák*, ki se je, prav kakor Zeyer in Vrchlický, po svoji posebni nadarjenosti zelo lahko vživljal v vse kulturne izpodbude, ni mogel nikdar pozabiti globokih korenin svojega naroda. Po rodu je iz starodavnega Litomyšla z njegovimi preživelimi narodnimi tradicijami, ki so bile pomemben inspiracijski vir monumentalnemu epiku češke zgodovine in gogoljevskemu spoznavalcu narodnega junštva, Aloisu Jirásku. *Novák*ov plemeniti oče Josef, „pošten in skromen zvonar na rodni češki grudi“, zlasti pa poleg številnih Masarykovih, Vlčkovih in Šaldovih izpodbud globoki vpliv matere, realistične in narodopisne pisateljice Tereze *Novákove*, katere osebnost in literarno delo sta zrasla iz tipičnih čeških korenin, to so bili viri, ki so nenehno napajali njegovo narodno zavest. Tuji viri, najsi so bili Lessing, Brandes, Kerr ali francoska kritična šola, niso mogli zabrisati te zavesti, marveč so samo vplivali na njeno karakterno modifikacijo. Tako je zlasti Lessing, ki mu je bil *Novák* posvetil prodorno konfesijo v svojih „Možeh in usodah“, učil kritika, da dojemaj svojo usodo kot dramo vznemirljivega pustolovstva med intelektom in sensibilitetjo in ga je vodil — podobno kot Ivana Cankarja — ne k ponosu s tem, kar doseže, marveč s

tem, kar išče. Prepričeval ga je, da je postranskega pomena, če kdo dela literarno: življenjski poklic mu bodi delo s samim seboj, ne z literaturo. Tako torej vidimo, da Arne Novák, najsi sicer še tolikanj gledajo v njem ljubitelja vsega tujega, stalno goji živo narodno zavest in ljubezen. Iz nje so potekli njegovi kritični doneski k zgodovini češkega humanizma, njegovo razčlenjevanje Jungmannovega članka o klasičnosti v slovstvu, njegove „*Stručné dějiny literatury české*“, knjiga o Janu Nerudi, „*Máchova, Krkonošská pouť*“, podobe čeških pisateljev v knjigi „*Mužové a osudy*“ in nove v knjigi „*Myšlenky a spisovatelé*“, pa njegova knjiga „*Praha barokní*“, ki jo je navdihnili likovna umetnost in v kateri odkriva dušo Prage v XVII. in XVIII. stoletju s finim vizualnim dojemanjem, obenem pa z globokim kulturno-psihološkim razglabljanjem.

Tedaj pa je vzvihrala svetovna vojna in razmaknila dotedanja obzorja. Zgodovinski trenotek kolektivnega pretresa, ob katerem je tesnobno zaječalo srce in vztrepetalo od bojazni za narodovo usodo, je privedel tudi Nováka k bedečim narodnim stražam. Arne Novák, dotlej neumorni lessingovski polemik, subjektivist z močnimi napadalnimi nagibi, ki je vprav zaslovel v tem, kako si je delal iz ljudi sovražnike, kritik, ki mu je dotihmal bilo zanikanje lessingovsko sredstvo obrambe pred zanikanjem okolja in časa, je kmalu prevrednotil svoje stališče. Dve knjigi, ki sta izšli istega leta (1916), esejistični „*Zvony domova*“ in objektivna „*Kritika literární*“ sta mejnika v njegovem delu. Zdaj je začel s polno zavestjo razredčevati svoj subjektivizem in je artistično umevanje kritike podredil moralni zahtevi kritikove odgovornosti. Svoja prejšnja subjektivna zrelišča je postavil v službo višje etike in narodne celote; postal je miselni glasnik kolektivnega stremljenja, našel je svojo tolažbo in jo delil še drugim. Skratka: Novák se je uvrstil v boj *proti kulturni in literarni psihologiji in je jel sredi obupne negotovosti tedanje nevarne dobe opozarjati na temeljne narodne tradicije. Iz njih naj obupavajoča in hirajoča češka misel črpa silo in zaupanje.*

Ta novi idejni bojevniki so obenem prevrednotili tudi formo; zgostili in disciplinirali je svoj slog ter skušali pisati v čistem pojmovnem jeziku. Takoj v začetku knjige „*Zvony domova*“ najdeš značilen esej „Štiri sporočila Jana Amosa Komenskega“. V njem kaže z vidnim poudarkom na sedanost Komenskega moralno junaštvo „vsemu nakljub“, njegovo strmo pot k notranji popolnosti, ki ga uvršča med brate Pascalovih molitev, Miltonovih stokov in Corneillovega zanosa. Ta Novákov esej je obenem s pesmimi Antonina Sove in Viktorja Dyka, zlasti pa s Křičkovo slovečo pesmijo „*Medyna Glogowska*“, ki so izpodbujale češki narod v najtežjih trenutkih vojne preizkušnje, začrtal smer hrabri literarni družini okrog „*Lumira*“, obzornika, v katerem je bil najprej priobčen. Takoj

za njim se vrsté eseji „Jan Kollár o Janu Husu“, „Mojster Jan Hus in češka reformacija v Machovem delu“ in „Jan Hus v delu Jana Nerude“, sami tehtni doneski k češkemu tradicionalizmu, ki je zdaj postal važna sestavina Novákovnega dela. Posihmal ga to novo zrelišče zvesto spremlja vse do današnjega dne; prav posebno ga kažejo te-le knjige: „Podobizny žen“ (1918), „Studie o Janu Nerudovi“ (1919), velike študije v „Literatura česká XIX. století“ (Vocel, Palacký, Rubeš, Němcová, Pravda in razne časovne karakteristike), „T. G. Masaryk“ (1920), „České písemnictví s ptací perspektivy“ (1920), „Jos. V. Sládek“ (1920), „Svatopluk Čech“ (prvi del 1921, drugi del 1923), „Problémy moravské literatury“ (1922), „Krajané a sousedé“ (1922), „Z času za živa pohřbených“ (1923), „Hovory okamžiků“ (1926), „Nosiči pochodní“ (1928), „Josef Dobrovský“ (1929), „Poselství, důvery a jistoty“ (1929), „O Teréze Novákové“ (1930), „Duch české literatury“ (1930), „Léta třicátá“ (1932), „Duše Brna a jeho kultura slovesná“ (1932), „O české próse výpravné“ (1933).

*

V čem je potemtakem Novákov tradicionalizem in kakšna je njegova podlaga?

Korektiv proti sredobežnim tendencam tako zvanih primerjajočih literatur bodi korenito narodna književnost, ki se bo po svoji markantni svojstvenosti razločevala od drugih slovstev. Če se pesnik zaveda, da je literatura izraz plemenskega čuvstvovanja vsakega naroda, ki je pri slehernem narodu drugačno; če skuša ustvarjati v duhu svojega naroda in razumeti tega duha preko slovstvenih del preteklosti in če kritik odkriva njih obče zakone ter išče v njih osnovne tipe, s katerimi se je narodni duh izrazil v najpopolnejši obliki, tedaj pridemo do slovstvenega tradicionalizma v Novákovem smislu. Le-ta ne pomeni samo proučevanja narodove književnosti v preteklosti, marveč tudi nje zavestno nadaljevanje; pomeni, da pisatelj podrejal svojo individualnost nadosebnim plemensko-narodnim vrednotam. Tradicionalističen kritik mora — v nasprotju z literarnim zgodovinarjem — natanko razločevati žive slovstvene vrednote od takih, ki so zgolj zgodovinske, ter iskati njih zvezo s sodobnimi potrebami, v negativni sferi pa odklanjati vse, kar nasilno moti narodno tradicijo. Takemu tradicionalizmu je močno nevarno to, da se kaj lahko izprevrže v slepi kult preteklosti, da utegne v novih književnih smereh videti nevarno ogražanje tradicije in da bo s strogo dogmatičnostjo svojih vzorov in pravil samo brzdal književni razvoj. Vendar je vprašanje, ali tudi Novákov tradicionalizem podlega taki nevarnosti. Na to moram takoj odgovoriti: Ne!

Osnovni in primitivni nagon k pravemu tradicionalizmu je po Nováku paradokсна, vendar pa z ritmičnimi zakoni življenja utemeljena oblika sporazumevanja med dvema pokolenjima, pri čemer je pokolenje, ki leži med njima, praviloma izključeno. Novákov pravi tradicionalizem se potemtakem začne šele tedaj, kadar se neka generacija zavé, da stoji za njo z vsemi svojimi izročili in s svojo nemo voljo do pomoči vrsta davnih, nji sorodnih rodov, h katerim bi se hotela zateči po svét in pomoč, kadar jame kolebati tam, kjer so delovali že predniki. Ta podzavestna skupnost z davnimi generacijami, ki je poglobljena vez narodne celotnosti, je kajpak pomembna za sedanost samó v tem, kar je kdo posnel iz nje kot svoje intenzivno doživetje in kar je strnil s svojo individualnostjo. To se pravi: kar si je bil izbral iz literarne preteklosti kak leposloven umetnik, to, v čemer je umetnik občutil notranjo inspiracijsko sorodnost z lastnim duhovnim življenjem, v čemer je on sam odkril v preteklosti sedanost, tako da mu je njegovo notranje izkustvo izpremenilo preteklost v tradicijo. Pri tem pa prihaja v poštev še neki važen činitelj, namreč *iracionalna prvina*, ki se kot karakterizacijska sestavina vsakega umetnostnega ustvarjanja združuje z nezavestno nujnostjo in s podzavestjo. Tradicija potemtakem ne veleva že sama po sebi, da bodi pisatelj zaveden nadaljevalec preteklosti; pisatelju, ki ima v sebi literarno preteklost kot svoje notranje doživetje, ne pa samó kot golo spoznanje, prihaja ta dama pri njegovem stvarjanju kar sama v obiske. Ni treba, da bi jo šele klical in vedé čakal nanjo; pojavlja se kot njegov nujni notranji glas, ki ga ne more preslišati. Arne Novák vidi prav v tem nezavestnem prispevanju k stvarjalnemu procesu njegovo največjo vrednost. Zanj je našel v svojem skoraj mističnem občutju sovisnosti čudovito lepo primero z mrtvimi predniki in roditelji. Le-ti nam v življenju „največ pomagajo takó, da nas z glasom krvi, z gibom vesti ali z moralnim soglasjem ogovoré takrat, ko jih niti vpraševali nismo, in vendar so nam bile v takih trenutkih močno potrebne njihove, z onega sveta podane roke, prinašajoče pomoč in oporo“.

Poleg treh inspiracijskih prvin iracionalnega in prav mističnega značaja je tradicija še po neki drugi poti udeležena pri umetnikovem stvarjanju. Namreč tedaj, če umetnik začne stvarjati s polno napetostjo svoje inteligence in s težnjo, da bi *vse tehnične in kritične pripomočke, kar jih je bilo izumljenih v preteklosti*, izkoristil v prosep svoje kompozicije. Bilo bi abotno, če bi si bil iznova delal pot, ki so jo izkrčili predniki; njih skušnje so vendar lahko postale tudi njegova last. Predniki mu lajšajo pot, zakaj „mrtvi se ne pojavljajo zato, da bi nam pili kri, marveč zato, da bi nam ponudili roke in se z nami vred včlenili v verigo sotrudnega bratstva“. Tradicionalizem, ki bi gojil kult celotne miselne

in kolektivne preteklosti, bi bil v večji meri nadlega kakor blagoslov. *Edino zdrav tradicionalizem je potemtakem svobodna in preudarna izbora miselnih in literarnih prednikov.*

Ta miselni razvoj leposlovnega tradicionalizma se je kristaliziral v Nováku od njegovih „Zvonov domovine“, ki stoje na meji, v zorečo gorečnost in prosvetljeno modrost knjige „Iz časa za živega pokopanih“. Odtod se je razvijal v knjigo s schopenhauerskim nazivom „Nositelji plamenic“ (1928), ki ima poleg motta „Skozi vekove si izročamo svetilke“ ponosni podnaslov „Knjiga češke tradicije“. Tu Novák razglablja češko prozo in dramo; mimo že obravnavanih tradicionalnih idej kaže v praktični obliki temelje stilnega tradicionalizma v češkem pesništvu. V bistro zgoščeni formi — in v umetnosti sintetičnega pisanja mu ni kos nihče na Češkem — je tu obdelal Jungmanna, tega stvarjalca češke leposlovne besede in prvega, ki je opozoril na narodno svojstvenost kot življenjski problem češkega slovstva. Obravnava ga predvsem kot ustanovitelja češke tradicije; po njegovih stopinjah so hodili Neruda in Krásnohorská, Halek in Vrchlický, Čech in Šalda, kadarkoli so premišljali o možnosti in pogojih narodne književnosti. Takoj za njim se je začela nova trojna tradicija: Kollar je utemeljil govorniški princip, ki so ga nadaljevali Vrchlický, Čech in Krásnohorská; vsi so se v sebi borili z glasbenim principom, kakor ga je postavil Čelakovský, ter se preko optimističnega idealizma pomirjali s filozofsko liriko K. H. Mácha, ki je utemeljil vizualno formalno načelo. In že je tu Nerudovska stilna tradicija, ki je neločljivo združena z načelom moralne samovzgoje; po njenih stopinjah so krenili Sládek, Machar, Dyk, Toman, Wolker, Gellner, Kříčka, Durych in naposled tudi sam Arne Novák. Jiří Wolker, ki je prisluškoval ritmu narodnih balad in se je zavestno učil pri Erbenu in Nerudi plastičnosti besede, je med mladimi pesniki najboljši dokaz za tradicijo. Če so bili Zeyer, Hlaváček in Březina nadaljevalci machovske tradicije, sta Březina in Sova nadaljevala tradicije Vrchlickega, ki je zajela tudi mlade: Neumanna, Theera, Wojkowica in Medka. Le-tem tradicija ni omejitvev, marveč pomnožitev njih samih; ona jim je odprla pot h globoko skritim notranjim vrednotam. Z nenavadno sposobnostjo za odkrivanje združujočih stališč je Arne Novák pokazal notranjo sovisnost zmagovitega Masarykovega poslanstva s poslanstvom Riegra, Palackeга, Balbina, Komenskega in Husa. Takisto je — skoraj bi dejal — smelo pogumen, ko stika za osnovnimi sestavinami duha češke književnosti ali ko išče v duši Brna, ki je bil dolgo v nemškem jarmu, slovstveno kulturo, katere tradicija je sedaj še sila kratka. Prav tako pogumno je njegovo najnovejše delo, ki je v njem podal prvi kritični oris celotnega razvoja češke pripovedne umetnosti. Z ljubeznijo do češke tradicije izvršuje

Novák najprej v „Přehledu“, „Narodnih Listih“, „Venkovu“ in od leta 1921. v „Lidovih Novinah“ kot literarni referent srečno službo kulturnega posredovalca. S svojimi visokimi zahtevami širi meje češkega leposlovja in smotrno uči, kako je treba dosežati evropsko višino.

Ali pa je mogoče spraviti vse obsežno kritično in slovstveno zgodovinsko delovanje Arna Nováka v tesni kalup pojma leposlovnega tradicionalizma? Nikakor ne: le-ta je samo ena, dasi dovolj tehtna sestavina njegovega široko razčlenjenega duha. Saj je Novák v svoji „Knjigi češke tradicije“ jasno povedal: „Tradicija ni in ne sme biti nič drugega kot pot k samemu sebi, jamstvo varnosti, kaŕipot k notranji gotovosti; toda koliko poti in sredstev vodi mimo nje k istemu smotru!“ V njegovi močno zapleteni, neverjetno načitani, čudovito absorbirajoči in z neizmerno tenkočutnostjo se prilagajajoči osebnosti zavzemajo poleg tradicionalizma enako tehten pomen in namen *forma filološke, estetske, sociološke in moralne metode*. Le-tem pridružuje ta mojster sinteze in jezika še vizualno stilno načelo, prav posebno pa še glasbeno načelo, ki povsod išče gibanja in ritma, Schopenhauerjevega pravzora vsake godbe, prebujenja volje v zavest in v stvarjalno objektivizacijo.

(Iz češkega rokopisa prevel B. Borko.)

KOPAČI

I V A N P O T R Č

Na zimo so se potegnile kočje v dve gubé in odmrle pred svetom. Za nozkimi, zamazanimi in zapaženimi okni so ljudje prekvartali vse dolge, mrzle in lačne dni, preklinjali in se obirali ter hodili prosjačit po kmetijah. Stare kočje z ilovnatimi, blatnimi in mrzlimi tlemi, ki so tako nizke, da se človeku ni mogoče pošteno pretegniti, so bile polne kilavega otroškega vekanja, slabega tobakovega dima in medle vlage, ki se je dvigala od opranih otroških cunj, obešenih nad gašperji ali vdrtimi pečmi.

Na pomlad pa so se kočje, razmetane po gričih in klancih, prebudile iz svoje revščine. Iz zakajenih prikletov so se začeli dramiti bajtarji.

Delo se je odprlo. Po goricah se je začela rana kop.

Mimo Jurove viničarije je tekla po plitvem jarku blatna snežnica. Z gorice, ki je visela nad klancem kakor plast sive, umazane zemlje, so se stekale vode. Zgodilo se je, še zdaj pripovedujejo, da je nekda, davno že, malo pred trgatvijo, ko se kolje v gorici nagiblje in čaka trgačev, potokla toča vímenato grozdje in je po tem jarku mimo kočje tekla mošt, pomešan z blatom in listjem, brozga, da bi človek prekel vse dneve svojega garanja in upanja, ki so šli v nič.

Jurova družina se je zarila v gorico.

Vseh šestero.

Petero jih je kopalo s krampi in obračalo rjavo zemljo.

Šesti, Ludvik, najmlajši, ki je shodil šele komaj na zimo, se je kobacal po sepju, kamor ga je privlekla mati. — Mati je v jutrih zadnja zapuščala kočo. Zaklenila je vrata in skrila ključ, nato vzela v eno roko kramp, z drugo pa je vlekla za sabo Ludvika. Pod gorico ga je ogrnila s starim očetovim suknjičem in ga pustila samega. — Jutra so bila še mrzla. Ludvika je ščipalo v prste, da se je drl in tulil na ves glas. Pozneje je bilo bolj in bolj toplo in Ludvik je na vreščanje pozabil. Začel je motriti ljudi pri delu in grabo pod seboj. Spodaj, daleč nekje, je zagledal kočo, ki se je izgubljala med golim, rogovilastim sadnim drevjem. Zazdela se mu je tako majhna, hirava, da je veselo zakričal, kakor da bi našel novo igračo.

Krampi pa so zveneli po peščeni zemlji.

Zemlja, ki je skozi noč namrznila, se je mehčala. Umazano blato se je oprijemalo stopal in ljudje so hodili med koljem z nogami kakor s stopami.

Stari Jura je kopal in trebil. Pred sabo je imel svoje ljudi. Ženo, deco: Lojza, Minko, Frančka. Zadaj je ležalo vse vprek razmetano kolje. Oči so mu precenile delo. Čez kakih štirinajst dni bo kop končana.

Letos mu koplje že peti, Franček, ki še ni končal šole. Nekaj mesecev še, pa jo bo končal. Saj ga je že sram hoditi s knjigami zdaj, ko je delo. No, šola ga tako ne bo videla, dokler bo kop. Saj koplje že kakor velik. — Tak otrok zraste kakor goba. V jeseni je že brazdal. Stari je oral za ozimino. Franček je gonil živad. Rekel je otroku, naj pluži; saj se mu je plug kar svetil. Fant se je oprijel pluga kakor kleščce. Če bi ne bil na ročajih tako suh les, bi gotovo stisnil vodo iz njih. Skraja je bila brazda vegasta — šlo je pa le. Jura mu je govoril in govoril, naj ne drži tako trdo pluga, naj nagne na levo, na pravo. — Zdaj koplje Franček v gorici za petega delavca. Ko bo zrelo seno, bo šel med kosce.

Zadnjo nedeljo je stari bral v časniku:

Iščem viničarsko družino s petimi delovnimi močmi. Slovenske gorice.

Petero ljudi pri delu ni kar tako. Stari je ponosen na to.

Franček ve, da nekaj velja. Če človek dela, sme tudi kako ziniti:

„Ti, Minka, ko sem bil jaz v tvojih letih, sem pljuval ogenj. Ti pa se ogrinjaš v tako nerodno ruto.“

„Mati, recite mu, naj vendar že molči!“

„Franček!“

Minka je v osemnajstem letu. Njene roke so žuljave in razpokane od dela, pranja in krampa. Pomladi ji minevajo po goricah med kopjó. Prsi so ji zrasle med delom, da sama ni vedela kdaj. Novo ruto bi rada in bluzo za Veliko noč. S to raztrgano obleko tudi ne more več k maši in sploh nikamor. Služit bi šla rada. Pa ne sme. Boji se starega. Oče ji ne reče ničesar več, če mu omenja službo. Povedal ji je le, da ji ni treba več čez prag, če bo odšla in bi se vrnila, kakor se vračajo take. Dva da ne bo redil. — Minka ne ve, kaj bi. Šla bo! Tu ne more več prestajati. Tu ni drugega ko pijanstvo, raztrgane obleke, prepir, štiri dinarje na dan in stradanje. Slabše ne bo nikjer.

Minka ne more cvesti skrita, sama vase, sebi. Rada bi v svet, da bi se razmaknila.

Lojz je Jurov prvi sin. Dela, kakor da bi hotel ves svet obrniti. Mlad človek je vedno tak. Pa se bo že unesel. Tudi mošt vzkipi, zavre in se pozneje poleže. V mladosti je bil stari prav takšen; vsepovsod ga je bilo dovolj. Pa mlada kri se je razmetala po teh goricah, travnikih, njivah in v deco. Lojz je mlad, ne ve kam bi se del; vse še pleše pred njim. No, čez leta se človek znajde, se naredi in nazadnje mu je vse tako preprosto kakor dan in noč.

Zemlja, ženska, otroci in delo.

To je v človeku. Potem tako živi in se v tem izživi.

In Jurova misel se razgubi med kopanjem v zemljo, v katero se je zaril z družino.

Spodaj pod gorico je Ludvik znašal in si nanosil zemlje ter si napravil gredo, malo goričko. V njo je postavil polomljeno kolje in obrezano trsje, ki ga je pobral za kopači. Nato je z zarjavelo motiko svojo gorico prekopal. Delo je bilo težko, naporno, da se je ves oblatil. Zato ga je mati zvečer nabila.

In čez štirinajst dni je bila gorica obrnjena.

Zadnji dan je prišel gospodar, neki Nemec, in jim dal pijače, kolikor so je zmogli. Nato jih je izplačal.

Štiri dinarje na dan. Franček dva dinarja.

Stari je bil pijan in se ni mogel krotiti.

„Franček, dva dinarja! Saj je otrok delal na vse pretege. — No, Minka ni najboljši delavec, dekle je dekle in mati je tudi bolehná; še jaz sem že tako . . .“

Drugi dan se je Jura streznil. Hodil je okoli z nadeto glavo. Ob vsem se je obregal. Nekaj se mu je zadiralo, nečesa ni mogel doumeti. Govoril ni z nikomur, kaj šele, da bi koga pogledal.

„Tak otrok, Franček, ti dela, kar se dá. Vso svojo moč, vsega se je vrgel v kop. Ali ni dal gorici več ko jaz? In je izprosjačil komaj dva dinarja na dan.“

Gospodarju, meščanu, ni bilo po volji:

„Zdaj mi bodo že šolarji kopali, še šolarjem naj plačujem?“

Jura pa ve, da so te gorice že nekaterikrat prekopali šolarji. Še sam je hodil kopat. Pustil je šolo in je kopal, da je dobil za žulje nekaj drobiža. Pa ni zato tekel nič slabši mošt.

Pogledal je čez sebe.

„Vse življenje se že peham v ta breg, vsega sem se že razmetal vanj, pa kaže, da bom prosjačil na starost, da sem premalo garal v najboljših letih. Z ženo sva živela: delala in rodila; nihče ni mislil na stare dni. Bil bi greh. — Proti koncu pa se ti jamejo roke tresti, da te je sram. Prejemaš plačo kakor miloščino in se bojiš gospodarjeve besede, ki bi ti povedala, da nisi več za delo, da si v napoto in nadlego, da ostani rajši doma in da pojdi iz kočé. — In otroci silijo z doma.“

Stari se boji, da ne bi ostal sam z deco. Žena je tudi že izdelana. Utegne se še zgoditi, da bo moral iz bajte. Kdo ga bo vzel pod streho?

Jura hodi, tuhta in se ne more deti nikamor.

Nad bajtarji se zbirajo oblaki. Domači ne pričakujejo ničesar dobrega. Žena se boji. Pozna moža. Ve, da se bo vse to še danes izlilo: stari se bo napil in bo vzbesnel.

To ima že iz mlada. Bil je še fant, ko je včasi tako razgrajal, da so ga morali zvezati. Polona je to vedela. Tiščalo jo je, ko je šla k poroki, pa ga je le vzela. Nikoli ni pričakovala nič dobrega. V mladih letih so jo pretepali starši, pozneje, še preden ga je vzela, pa fant.

Jura je bil za pastirja. Pasel je na gmajni, se pretepal, počenjal vsega vraga in pozabljal na živino, da mu je zašla v škodo. Dobil ga je gospodar in ga pretepel. Gospodar je bil velik, kosmat človek, brki so mu bili pobešeni čez ustnice, bil je vedno nasajen, se drl nad hlapci, z žensko se nista trpela, otrok ni imel in še drugih ni trpel. Jura je v jeseni pasel na travnikih. Jesenske paše so dolge. Živina je na pokošeninah od pol dneva do večera. Pastirji kradejo in pečejo krompir in kostanj. Zgodilo

se je, da se je Jura zagledal v ogenj in pozabil na živino. Gospodar ga je zalotil, prišel za njegov hrbet in zarenčal:

„Aha, aha! Dobro! Takšna je torej ta paša!“

Fanta je kar streslo, da se sprva niti ganiti ni mogel. Živina je bila v ótaviču. Segel je po biču, da bi jo zavrnil. Gospodar mu je z nekimi neizprosnim mirom ukazal:

„Daj bič!“

Fant je moral sleči suknjo.

„Škoda blaga!“

Starec je zamahnil z bičem. Telesce se je zvilo. Fant je skočil proti gospodarju, da bi se ubranil udarcev. Povzdignjene roke so prosile. Sunil ga je od sebe. Fant je začel bežati. Bič se mu je ovil okoli bosih nog. Pastir je skakal, se drl, kakor da bi ga kdo deval iz kože, in se naposled zrušil. Obraz je zakril z rokami, ki so bile krvave, nabrekle od udarcev. Slišal je gospodarja, ki je mirno govoril:

„Bom videl, kako dolgo boš še kričal.“

Otrok je prenehal. Bič pa je padal in fant se je zagnal v vse hujše rjovenje. Starec ni odjenjal. Nazadnje je otrok le potlačil jok. Ležal je na tleh, glavo obrnjeno v zemljo, z rokami je grabil za travo in se vlekel od mučitelja. Nato je obležal brez glasu; telesce se mu je treslo in zvijalo pod bičem. Male pesti so se same od sebe krčile in stiskale. Bil je bled, zelen. Gospodar je prenehal. Obraz mu je bil spačen, zategnjen. Bese-dičil je s kruto milobo:

„To imaš, da boš pomnil. Ne redim te zato, da bi kuril na paši, ampak da bi pasel. Da si jih toliko dobil, pa si kriv sam. Če te doleti zaslužena kazen, se ne upiraj! Hlapec je hlapec in gospodar gospodar. Šiba poje novo mašo. Ko boš odrasel, mi boš hvaležen, da sem te z bičem! Vsake ti bo žal, ki je padla mimo.“

Nato je zavrnil živino in jo nagnal domov.

Otrok je ostal sam na travniku.

Fanta je žgalo po vsem telesu. Zavlekel se je za grmovje in si grizel prste do krvi od bolečin. Slek si je srajco, zagledal marogasto, nabreklo kožo po telesu in začel med zaglušenim hlipanjem cefrati srajco. Nazadnje je jok, jezo in upor potlačil vase.

Nekje je gorel zapuščen ogenj. Tleča žerjavica ga je žgala. Zajel je s klobukom v potoku vode in ga pogasil.

Tako je bil tepen večkrat. Otrok se je zaprl vase. V oči ni pogledal nikomur več.

Ko je pozneje odrasel, ga je večkrat prijelo. Napil se je, zbesnel kar na lepem in razbijal, kar mu je prišlo pod roke.

„Pameten človek je, pa ima le ta križ nad sabo!“

V prvih letih zakona je večkrat pretepel Polono, ko je prikolovratil odkod pijan domov.

Pozneje so zrasli otroci. Najstarejši sin je dorasel. Njemu pa so opešale moči. Bala se ga je le še Polona in deca. — — —

V nedeljo je odšel h gospodarju zaradi plače in zemlje. Poobedovali so že, pa se še ni vrnil.

Prišel je pozno v noč.

Ženske so vztrepetale. Lojza še ni bilo doma. Odšel je po vasi. Polona je že od daleč spoznala možev pijani in mlahavi korak. Zarožljaj je po oknu. Polona se je spustila s postelje in ni vedela, kam bi. Udarilo je po vratih, da se je stresla koča. Nato se je čulo preklinjanje. Ženska sama ni vedela, kdaj je prišla v priklet in odrinila zapah. Mož je razbijal po vratih, se naslanjal nanje in ko so se odprla, se je zvalil čez prag. Glava je tresnila ob ilovnata tla. Polona se je stresla. Starec je bil blaten, obleko je imel mokro. Počasi se je začel pobirati. Žena mu je pomagala, da se je vzravnal. Nato se je opotekel proti njej in jo pahnil. Ženska je kriknila.

„Jezus, Marija! Minka! Franček! Po Lojza!“

Iz kamre se je prikazala Minka v sami srajci. V roki ji je trepetala luč brez cilindra. Soj krvavordeče, medle svetlobe je padal po prikletu. Očetov obraz je bil zamazan, oči kalne, pijane, grozeče. Mati se je tresla od mraza. Na sebi je imela le srajco in rdeče krilo. Zadaj so bile zbite stene in polomljeno pohištvo. V sobi je vokal Ludvik. Zunaj nekje je klical Franček. Zaslišal je ropot po vratih, krik. Spustil se je še napol v spancu v grabo. Vedel je, kje Lojz vasuje. Med dirom mu je zapiralo sapo in ga dušilo.

„Lojz! Lojz!“

Njegovi kriki so se porazgubljali v hladni pomladni noči med golo drevje in v grabe in se zlivali v temo.

„Lojz! Lojz!“

V koči pa je zgrabil pijanec Polono za srajco. Rdeče in zabuhle roke so grabile po ženinih osehljih prsih, jo suvale. Minka je spustila petrolejko na tla, kričala v očeta, naj neha in se mu vesila na roke. Pijanec je pretrgal ženi srajco. Belina materinih izsesanih, pobešenih prsi je nemo in žalostno zajokala v blede in motni soj leščerbe.

Po klancih je kričal Franček:

„Lojz! Lojz!“

Lojz je bil prek brega pri dekletu.

Dnevi so polni dela. V večerih človek ne more kar tako zaspati. Ne dá ti miru, da bi ne stopil v noč. Lojz govori z dekletom. Kmalu se bosta vzela. Delala bosta. Živela drug ob drugem. Polna vsega, mladosti. Še bodo polja cvetela, še bodo njive rodile, še bomo kopali v gorica in še bo tekel mošt. Imaš zemljo in delaš, imaš deklet in poješ. Pozneje obrodi drevje in dobiš deco: malega fanta ali dekletce. Lojz misli na fantka, misli na deklet in ji govori:

„Mlada sva in zdrava. Delala bova. Delala . . . Kako rad te imam, Kata!“

Prijel jo je za roko in jo stiskal. Obmolnila sta . . .

„Lojz! Lojz!“

Fant je vztrepetal. Spustil je dekletovo roko, ki se je stresla, skrčila, se mu odtegnila. Polila ga je rdečica. Sramoval se je domačih pred dekletom.

Grenijo mu te mlade ure, pa si ne more pomagati.

„Kata . . . Glej! Nisem kriv!“

Ni mogel več vzdržati.

„Kata . . . Lahko noč!“

Glas mu je bil proseč, ko da bi prosil odpuščanja. Nato se je zagnal proti koči.

Kata je sedla na posteljo, si zakrila obraz z rokami in zajokala.

„Omožila se bom, imela bom moža, imela ga bom rada, imela bom deco in mož me bo pretepal.“

Bilo jo je strah dni, ki bodo prišli. —

Lojz je skakal po klancih čez kolomaje in čutil divji srd do očeta.

„Prekleti, da ne dá miru! Dovolj star je že.“

Bolelo ga je, da je izvedelo deklet za te svaje.

Na pol poti ga je priklical Franček:

„Lojz, híti, híti! Ubil bo mater! Vse bo pobil!“

Franček se je preplašen tresel od mraza. Bil je v sami srajci, kakor je pribežal iz hleva. Pred Lojzetovimi očmi so se trgali žalostni večeri prejšnjih let. Bil je najstarejši in je sam begal, otrok, včasih v takih nočeh, in klical ljudi, nekaterikrat bos in v samem snegu. Pozneje je dorasel. Stari je v vinu zapravljal svojo moč. Lojz se mu je vrgel na hrbet in ga obdržal. Spočetka mu je bilo nerodno, da je krotil očeta. Pa se je privadil. Od tedaj stari matere ni več pretepal.

V bajti je oče mahal in krilil s polomljenim stolom nad posteljo, kjer je žena zakrivala s svojimi razgaljenimi prsi Ludvika. Minka se je vesila staremu na roko, da ne bi udaril matere s stolom. Luč, ki je brlela

v prikletu, je metala preplašene sence na stene. Ludvik se je drl na ves glas.

Lojz je zgrabil starega in ga treščil po tleh. Pijanec je besnel dalje in tolkel po zemlji. Fant je strgal z njega suktnjo in ga zavlekel v posteljo. Čez čas se je stari pomiril in jel od jeze in žalosti hlipati. Mati se je spravila k vznožju, tam obsedela in molila. Med jokom in molitvijo je zadremala. Minka je pustila v hiši svojo leščerbo, odšla v kamro in zajejala:

„Kaj, da ne morem iz tega pekla!?“

Franček je dolgo trepetal na pragu, nazadnje ga je Lojz pognal spat. V hlevu se je oblekel in legel v jasli kar takšen, vlekel na ušesa vsak najmanjši šum in se razburjal.

Staremu se je med jokom zapletal pijani jezik z mislijo. Bilo ga je sram. Čutil je svojo slabost in nemoč. Blebetal je:

„Franček, ne zameri . . . Lojz, ne morem drugače . . . Mati . . .“

Klical in prosil je brez vsake zveze. Nato je zasmrčal z odprtimi usti.

Ludvik se stiska k materi. Sanja se mu. Koplje grêdo, znaša blato in sadi trsje. Že je končal delo. Oko mu uživa nad trudom, ko mu nekdo zemljo razkoplje in kolje podre. Ludvik začenja znova. Muči se in muči in ne more končati. Zakriči:

„Mama!“

Mati se je stresla.

„Ludvik, kaj ti je? Kar zaspi. Saj ni nič.“

Nato je Polona zavzdihnila.

Ludvik pa se muči dalje, gradi in ne more končati.

Lojzu je težko.

Očeta je treščil. Tega onemoglega starca, ki so ga ponižali drugi in ki je moral pasti še pred sinom. Lojz ga začenja razumevati. Stari je bil pri gospodarju, da bi mu delo pravično plačal. Bog ve kaj je izvedel. Vse življenje ista pesem. Oče je moral že toliko krivic potlačiti v sebi, pa se je napil in znesel nad družino, ki je zanjo zastonj trpel. Drugam se izkričati ni mogel, pa ga je sedaj sram, da so ga videli, slabiča.

Fant čuti, da se v njem nabira, da ga tišči, da mora v sebi potlačiti bol, ki se ne sme še izliti, nad nikomer iznesti. Pa tega je toliko v njem, in nekoč bo izbruhnilo.

Lojza ni strah pred svetom. Delal bo. Njegove roke bodo delale, rušile in zopet delale.

VEČERNA HARMONIJA

CHARLES BAUDELAIRE — VLADIMIR LEVSTIK

Prihaja tihi čas; po steblih gre drhtenje,
vsak cvetni kelih kot kadilnica žehti;
v hladu večernih sap se zvok in vonj vrtil;
otožni valček, v slo zamamljeno medljenje!

Vsak cvetni kelih kot kadilnica žehti;
gosli ječe kot srce, ki ga skli trpljenje;
otožni valček, v slo zamamljeno medljenje!
Tožno in krasno kot oltar nebo stoji.

Gosli ječe kot srce, ki ga skli trpljenje,
nežno srce, ki mrzi smrt in mrak noči!
Tožno in krasno kot oltar nebo stoji;
v strjeni krvi utaplja solnca se blestenje . . .

Nežno srce, ki mrzi smrt in mrak noči,
pobira vsako sled o dnevu, ki zgubljen je!
V strjeni krvi utaplja solnca se blestenje . . .
Kakor monštranca v meni tvoj spomin žari!

ANDREJEVA IZPOVED

RUDOLF KRESAL

O d stropa je visela na tenki žici svetla krogla. Njen ledeni sij je bil moja muka. Zavedajoč se svoje človeške nemoči, sem si jo obesil nad glavo, da me je sekundo za sekundo opominjala na rdečo nit mojega spoznanja. S to lučjo sem si nenehoma dokazoval, kako strahotno sem odvisen od zunanjega sveta, od stvari. Kdo ve, ali bi mogel brez te luči ostati sebi zvest? — Dal sem si izraz duha. — In časih mi je bilo, kakor da sem izpod stropa visel — jaz.

Silva je iskala teme, se z zadnjimi silami skušala povrniti tja, v prostor življenja njene matere, v katerem mrak dobrodejno zagrinja vse ostre, vse jasne oblike, vso nevšečnost, in je laž le majhno, nujno, zelo potrebno zlo. Ali okrog nje se je pasel molk, plod zamišljenosti, velikega stremljenja, poseči s hladno, drzno roko v srce, objeti vso njegovo skrivnost, si do nje utreti svobodno pot. Iz strahu in odpora do brezobzirnega človekovega boja je za nekaj trenutkov pozabila svojo ljubezen in

sledila že nepremagljivemu občutku, da nekaj propada, da se njen svet razblinja v požaru, ki ga je zažgal pravični duh iz večnih, ustvarjalnih sil.

*

Neutešljivo hotenje, dati izraza zemlji in nebu, me vodi dalje. Čas poteka. Nič več ne vidim mračnih zidov, ne čutim železja na svojih nogah. Tam gori, tistemu sivemu polju, mojemu dnevu, ki ga lomi črn, zarjavel križ, dajem sebe. Klic od tam gori je vse silnejši. Morda se mi bliža konec.

*

Tisto noč, ko je Silva strmela predse, ko se je v njej lomil po meni zavrženi svet, sem se ob pogledu nanjo spomnil enega njenih prvih pisem:

„Zvečer sem na gradu poslušala godbo, ki je prihajala iz mesta. Bilo je tako čudno lepo. Mislim, da tako spajanje zvokov, luči in polteme zdravilno vpliva na trudne živce. — Ali iz mesta so nenadoma zazveneli ostri glasovi, nekč, vrag si vedi kakšne godbe. Brez vijolin. Vsaj slišati jih ni bilo. Le pihala brez mehke v glasu. Sunkoma, odrezano, ali pa počasi in leno zategnjeno so se zvoki dvigali k meni . . .

Zamislila sem se v samo sebe in v sebi našla, kar me je obkrožalo zunaj: poltemo, svetle luči, mehke zvoke — pretrgano vse z nekim rezilom. To je bolelo. — Iskala sem pomoči in se spomnila — Vas . . .“

Ob tem spominu me je navdal grozni občutek, da se vse svoje življenje bijem z nekom, ki ga ne morem spoznati, z dušo, ki ji nenehoma iščem telesa. Časih mi je, kakor da je nekoč v moje življenje planil fantom, ki govori iz mene. — Jaz sem nič. In ta fantom raste v skrivnost ne dalje brezprostornega, brezčasovnega veselstva. Kdaj pa kdaj me vsega objame neskončna ljubezen, da bi se vsemu smehljal. Tedaj mi je, kakor da vidim pred seboj veličastno zgradbo, cerkev človekovega duha. A v to cerkev nihče ne vstopa. Vse stoji pred njenimi odprtimi vrati. — Pri oltarju pa moli en sam svečenik za vse. Zdaj, vsepovsod v tem svetu, ki je obdan z mračnimi zidovi od zemlje do neba. O, ta čas moram ubiti. — Vidim prihajati Njega, ki bo oznanjal nebesa in preklel križ.

*

Ko se je Silva zavedela molka, je plašno pogledala okrog sebe in vztrepetala po vsem telesu. Nekaj časa je gledala luč. Potem je tiho dejala:

„Otroška lobanja . . . ne bi bila manj strašna. Zakaj na mesto te ledene krogle ne obesite otroške lobanje? — Tenka žica in na njej viseča otroška lobanja! — Zakaj pa se zdaj ne smejete. Ali ni moja misel zelo imenitna! Tako rekoč vaša, povsem vam podobna. Iz oči vam gleda smrt, z lic vam sije krutost. Kako vdrta lica imate in oči v votlinah!“

Bil bi se ji zakrohotal, ne smejal. Zakaj ta njena misel o otroški lobanji je bila žebelj na glavo in je njenemu svetu izbila dno. Ali obšla me je grenka zavest, da telesno propadam. Le ker je v mojem izrazu ugle-dala svojo strašno misel, sem ohranil mir in ji nisem pokazal svojega veselja. Bolečina, ki jo je rodila zavest, da propada moje telo, mi je dala tisto grenko občutje, iz katerega govori človek s smrtnim mirom.

„Ah — otroška lobanja . . .“

Ob teh svojih besedah mi je obstala kri. V njih ni bilo mojega običajnega glasu. Nekdo je govoril iz groba. Glas po sobi je donel zamolklo, s tako trpkim naglasom, kakor da se je vsa, leta in leta rastoča bolečina utelesila. Zahotelo se mi je počitka, ali moral sem govoriti kakor umirajoči, ki v zadnjih dihih trepeče, da ne bi mogel povedati tistega, kar je nosil v svojih prsih vse življenje. Zroč v luč sem govoril:

„Matere rode otroke s praznimi lobanjami. Življenje pa jih razsvetli: ali s petrolejskimi vrelci ali z beraško svečo. Kakor pride . . .“

„Vi ste blazni!“ je vzkliknila Silva.

„Dà, slučajno mi je lobanjo razsvetlila beraška sveča. Nekega gladnega dne pa sem ugledal glave, ki so bile razsvetljene s petrolejskimi vrelci —: pomislil sem in zblaznel. Zato me pošiljajo iz norišnice v norišnico, iz ječe v ječo. — Zato pa se zdaj brez sveče dobro počutim, v srečnem čuvstvu, da mi sije luč, ki ubija kakor strela. Meni daje moč spoznanja, drugim jemlje vid, jim vliva strah pred razodetjem. Hoče se mi razkošja, silnega, svetlega razkošja. — Spominjam se sebe, otroka, ki je hodil nekoč v cerkev. Kako je ta otrok, bít od jutra do večera, užival dogorevanje sveč. Kako zamaknjen je bil v njih medli trepetajoči svit. Bil je otrok, tako čudovit otrok. Vsa njegova sreča je bila, kadar je mogel sam klečati pred oltarjem in se zamakniti v tišino, v mrak, v zlati oltarni blesk, v vonj cvetic, kadila, molitve in v majhne trepetajoče rumene plamenčke. Takrat je ta čudoviti otrok s tem velikim srcem vpraševal očeta: Ali ima, oče, morje dno? In oče, sit njegove neutešljive radovednosti, mu je odgovarjal: Nima! — Da morje nima dna? je otrok pomislil in molčal. Glejte, Silva, in še danes kdaj pomislim: morda ga pa res nima. Kako sem takrat verjel! Kako slepo in s sladkim občutjem sem sprejemal odgovore in verjel, verjel, čeprav me je kdaj grizel dvom, da me je bolelo drobovje. Pa sem verjel, tako rad sem verjel. — Zdaj je vse drugače. Nikomur ne verjamem. Povsod je laž. Vse na ljudeh je narejeno, vse vodi strah po sledovih zločina — in tako malokdo si dela težko vest. Kadar pa kdo ugleda resnico, si zaželi sveče, da skrije svoj in tuj obraz, dà . . .“

„A, ne, ne! Ta vaš grozni dà! Tako nisem mislila!“

„Dà, Silva, tako. Saj je že dovolj, če vidi kdo konico svojega nosu, povsod ob vsakem trenutku išče sleherni prevare, da prevara sebe in druge zaradi sebe. Kadar ste sami, si nemara priznate vse hudo. V življenju, med ljudmi, pa igrate nešteto življenj, le sebe ne dajete. Vdajate se jim. Bili ste vse. Od dobrega otroka, pokvarjene deklice, v spoznanjih rastočega dekleta — ste se povzpeli do igralke, ki jo izžvižgavajo. To vam je potrebno, ker morate igrati slabo zaradi laži. Morate zatajevati sebe, ne morete se pa utajiti, ne morete zanikati svoje prirode, svojega hotenja. Postali ste kolesce v velikem stroju svojega poklica in ljudi, njegov mehanizem pa vam je tuj, je vaša groza. Ko ste spoznali vrednost laži, neiskrenosti, zahrbtnosti in koristolovstva, ste jih sprejeli — te rekvizite naše vsakdanjosti — v boju, da nikomur ne pljujete naravnost v obraz. Nekaj časa ste se mučili. A ta muka je bila le utrjevanje slabe vesti. Potem ste šli mimo človeka in ste ga zatajili. V strahu pred resnico ste klonili z duhom. V strahu za sebe ste pokleknili.

Dolgo sem iskal luči. Svetloba me je poprej zmerom motila, mi trgala misli, mrcvarila dneve in noči. Povsod je bilo polno senc. V meni vse prazno. Obup vsepovsod. Potem sem planil. Resnica hoče vedno nasilja.

Ta mrzla luč, ta ubita otroška lobanja, je živ izraz mojega časa. Hotel sem biti svoboden, rešen vsega plehklega zunanjega sveta. Res, oprostil sem se vse stare navlake, na prsi pa mi je padla sedanost s postoterjeno silo. Tlači me, pritiska k tlom, k zemlji, ki me pogoltne. Vendar, vsaj mrtvih senc sem se osvobodil. Iz kotov moje sobe ne morejo rasti mračni strahovi. — Glejte: miza, dva stola, omara in postelja in — nobenih senc. Luč sveti tako, in vse je postavljeno tako — da ne more metati nobenih senc. V prostoru živim, da ga izpopolnujem. Morda je to vse. —

Kje so te besede, ki so v tisti hladni sobi tako zamolklo donele sredi noči, da so bile meni, ki sem jih govoril, kakor bobneča tožba? Kje je tisti čas, ko sem se v svetu znašel in spoznal svoj obup ter si podpisal po zakonu svoje duše smrtno obsodbo . . .? Le za Silvo vem, kje je. Zapustila mi je pismo, v katerem pravi: da je v tej moji izpovedi našla pravo podobo sebe. Raztrgana je zavesa, ki me je ločila od lastnega življenja — ali vas ni več, slutim, da vas nikoli več ne vidim, zato pojdem. Jaz nimam tiste sile, da bi mogla biti sama in živeti svoji misli, svojemu hotenju sredi trušča, kakor vi. Morda vam moj grob dá še večjih sil. *Grobovi ne živijo za sebe.* — V meni in okrog mene je vse svetlo, vse v razkošju luči. Ali pogleda na vse tisto, česar ta luč osvetljuje, ne morem trpeti. Sama ne morem trpeti. — Nekoč, v večernem mraku sem molila v cerkvi. Eno prvih razočaranj me je privedlo v cerkveno tišino, v tisto

mračno samoto, kjer duh miruje, se odpočije. Ko sem stopila spet na cesto, me je od neke čudne sreče objelo čuvstvo, da se vse zvezde sklajnajo k meni. — Sinoči sem spet občutila to lepoto prirode. Le ta lepota ni več mehka, ni več milobna. Trda je in hladna, močna, polna kipečega življenja. Ali ž njo sama ne morem biti. Nikogar ni, ki bi se mu še mogla zaupati, da bi me povedel v boj. Zato zdravstvujte! Sem ena tistih, ki se morejo ukloniti le pravični volji. Sem v tisti veliki množici, ki pričakuje odrešilne besede, da razodene njena zatajena, strta sila dan kakor plamen noč. Vam verujem. Vas ni več!“

Vem, bil je trenotek, ko se je tudi ona spomnila sebe, čudovitega, lepega otroka. V ubijajoči luči moje sobe je spoznala ubijalca v svetu. Ničesar ji nisem dal. Tudi ne svojega sveta. Le spomnil sem jo njenega, ki ga je bila že pozabila. Postala je otrok. V doživljanju detinstva in bolečine smo vsi enaki. Tisto noč bi ji bil mogel vrniti vso mladost — če ne bi bil to, kar sem bil: zamaknjenec v svojo misel. Zgodilo se je povsem drugače. Ta čas, ko sem govoril, sem čutil do sebe vse večji odpor. Ali pomagati si nisem mogel. Tako je moralo biti.

Malo potem, ko se je zasanjala v svoj spomin, sem jo spet pahnil tja, v svoj prostor, kjer je bil le hlad, ji ubil vso ubranost, da ji je smehljal izginil, kakor bi bil kdo nasilno upihnil plamen sveče. Toda pred menoj ni bilo srca, ni bilo žene, ni bilo človeka. Govoril sem kakor v telefonsko slušalko in se nisem zavedel svoje človečnosti, se nisem mogel domisliti, da sem govoril le, kljub vsemu naporu, iz srca:

„Pustil sem samo najpotrebnejše. Gole stene. — V moji sobi vlada ekonomija!“

Ob tej zadnji besedi se je Silva sunkovito stresla in uporno dvignila glavo. Iz njenih oči je zasijala neprikrita mržnja. Meni pa je bilo na smeh. Tedaj sem spoznal, da je bil ves moj mir — laž. Vendar, bil mi je potreben, je bil edina rešitev, da se nekomu izpovem, sprostim nasičenosti notranje bolečine. V naveličanosti vsega napol blazen, sem bil pripravljen, ubijati, ubijati z nasmeškom, zakaj tudi od tega, in morda še zlasti od tega, sem pričakoval tistega silnega sproščenja človekovih sil, ki se v spoznanju rušenja dvignejo, ustvarjajoč nov svet. Stekel bi bil v noč, tekel vse dalje, nenehoma troseč smrt okoli sebe, dokler ne bi omagal in se zgrudil v zavesti, da sem storil vse, kar mi je bilo dano. Tako sem bil tisto noč Silvin krvnik, ki se je svoji žrtvi mirno smehljal, včasi tako mirno in veselo, kakor kovač, ki kuje, ožarjen od plamenov, železo, ko mu daje svojo voljo. Le silnejši od tega veselja pa je bil zdaj pa zdaj stud, ki se mi je javljal v strahu, da mi uhaja zadnja iskra človečnosti, da sem sebe drobil v prah. — Saj bi mogel le z eno mehko, sanjavo besedo rešiti njo in sebe. Ali ob misli na to, so se krog mene odpirali grozeči prepadi,

vse moje delo bi strmoglavilo v globočino nemoči. Kadar me je zadel Silvin zaničljivi pogled, sem bil na vrhuncu razbitosti — ali vdal se nisem. Moje prsi so imele oklep duha, oklep časa, ki zaradi svojega hotenja ni smel poznati srca. Tam zunaj je bil svet in nad njim noč, težka, temna noč, ki jo je moja luč morala razkrojiti.

Počasi se me je lotevala topa utrujenost. Zaželel sem si samote. In pa neko tesnobno čuvstvo, da najhujše šele prihaja, me je navdajalo z vse večjim strahom. Ali hotel sem vztrajati, za vsako ceno vztrajati. In sem vztrajal.

*

Tako se je nemara pripetilo, da se je Silva povsem vživela v mojo misel, v tisti hladni svet, ki pozna v svetosti ideje le slepo hotenje. Tedaj sem spoznal vso krutost, ki je zmora človek, njeno zadnjo potenco, krutost duha.

Ne spominjam se več, kako se je pričelo. Z „otročko lobanjo“ — ali je bil le blisk, ki je ošinil Silvo. Le to vem, da so njene oči dobile nenavadno srepo vprašujoč pogled. Zagrizel sem se vase in poslušal svojo notranjost. Njene strune so zapele visoke glasove napora. Silvin pogled je bil vse bolj srep. Potem se ji je utrgal glas:

„Vi, vi, ki ste tako občutljivi, tako željni razkošja, ki ste si znali vse s tako izbranim okusom urediti, ki si svetite s sto svečami te gole stene, glejte, ali vidite, kakšno posteljo imate! — Dà, kakšna je vaša postelja!“

Njen odpor se je bližal višku. Ali tega jedkega, pikrega naglasa nisem bil pričakoval. Bilo mi je, kakor da sem se iztiril sam. Ne vem, ali je bil občutek sramu ali užaljenosti, sklonil sem glavo in si obraz skrnil v dlani. Ona pa, vem, je strmela vame, srepo, vsa trepetajoča od pričakovanja, kaj porečem. Ali je s svojim srepim pogledom hotela izraziti ves prezir do onega človeka, ki se je s skrajnimi žrtvami, z naporom vseh svojih sil zagrizel v sebe, ali je hotela igrati le nejevoljo ženske, ki je spričo njega zdaj pa zdaj morala premagovati zlo. Ne vem. Jaz ne vem, kdo je delal komu večjo krivico. V tem trenutku mi je bilo več do Silve kakor do svojega odgovora. V njen izpad nisem mogel ali nisem hotel verjeti. Strune so pele v visokih glasovih. Igral sem, kako sem igral!

„O“, sem začuden skoro vzkliknil. — „Postelja! — Kadar posteljo gleda ženska, je odgovor vselej težak. Vendar še ne veste, da ste z verige spustili podivjanega psa. Povem vam, na moji postelji, a zlasti na postelji vobče, je zgrajen ves uvod v filozofijo, vsa sedanost in njena kultura. He, dà, sedanost!“

Zadel me je pogled, ki je bil vreden kraljice. Nato pa je pomilovalno, z glasom, ki ji je trepetal od onemogle jeze, dejala:

„V postelji — sedanjost!?! . . .“

„Dà, dà! V postelji. Vsi se ob njej spotikajo, prav kakor ob sobi, se muzajo beraštvu, ki je brez okraskov. — To jih odbija. A nihče ne pomisli, da je beraštvo golo, da je čisto kakor plamen. — Pri meni je vse tako preprosto, kakor so preprosti državni telegrafski drogovi. K . . .“

„Kaj imajo državni telegrafski drogovi skupnega z vašo posteljo, sobo in z vami! . . .“ je pikro vzkliknila.

„In ‚z mano‘, Silva, ste pozabili reči. Sicer je že pozno, moji živci bodo kmalu čist električen tok — dal čas, da njihovi valovi prodro vse stene, vso zračno in zemeljsko plast. — Mislim, da imajo vprav državni telegrafski drogovi veliko skupnega z mojo posteljo, z mojo sobo, z menoj in z vami, z vsem svetom, da imajo z vsem tem veliko opraviti. Ali to so stvari, o katerih zelo nerad govorim in ki vam ne bodo jasne. Trenotno gre vam in meni, a zlasti vam za golo dejstvo, za posteljo. Ta postelja, ki jo vidite, je res sramota v moji sobi. Prav v tem pa je nemara v njej vsa sedanjost.

Ko sem pričel s čiščenjem svoje sobe, tega svojega sveta, se je pogosto pripetilo, da sem v tem ali onem kotu obslonel utrujen do smrti, razdvojen, blizu blaznosti. Strahoten je spomin na vse muke, ki sem jih imel zaradi stoletne navlake v tem prostoru. Zlasti s posteljo, ki je v zgodovini kulture posvečen, najbolj negovan predmet. Druge predmete sem kratko in malo pometal na hodnik. Postelje nisem mogel. — Saj veste: nekdo mi je dejal: *vsak človek mora imeti posteljo!* in se ob tem spoznanju temeljito zjokal.

Moja postelja ni bila zmerom taka, kakršna je danes. Imel sem veliko postelj. Skoroda več kakor gospodinj. Od raznih kupov slame preko vagonskih klopi tretjega razreda in mehkih divanov prvega razreda do mehkih pernic sem doživel vso svetovno zgodovino. Tako rekoč v postelji. To, kar vidite pred seboj, spada skoraj v predzgodovinsko dobo. Vse je tako preprosto. Zglavna končnica zadnje bolj ali manj prave postelje, ki sem jo imel, je bila precej višja od znožne. Umetniško izdelana, so mi dejali. Toda nekega dne me to ni prav nič motilo, da ne bi bil mogel pobesneti. Popadla me je taka besnost, da sem se z zagrizenostjo španskega jezuita vpraševal: Zakaj in čemu mora biti zglavna končnica tako pretirano visoka, da me ponoči straši kakor planinca nepremagljiv previs v mraku. In potem: Saj nisem abesinski kralj! Repräsentance ne ljubim. — In ministrov ne sprejemam!

Vzel sem žago in sekiro. — Edina ovira mi je bila *gospodinja*. Zaradi nje sem imel težko delo. Kakor obsedena je bila zaradi zaklenjenih

vrat. Ljudje so strmeli. Ko pa se je razlegla godba žage in sekire — je omedlela, kakor da so ji z živega telesa trgali meso. Pa njeno telo je bilo že davno mrtvo; njen duh že davno omrtvel, ki je živel le še v izkoriščanju tujih sil, od tuje krvi. Morala je omedleti. Zakaj vsaki stvari so sile štete po nedoumljivih zakonih časa in prirode. Čudno — v meni se je vse smejalo! Iz prsi se mi je med delom izvijal zmagoslaven krohot. Ali še preden me je premagalo veselje nad tako imenitno uspelim delom, sem odklenil vrata, da se ž njo, ki me je mučila vse življenje, zadnjič spogledam iz oči v oči. Gospodinja je planila vsa razmršena, bleda in nenadno povsem postarana v sobo. Njene oči so streljale strele — vendar delo je bilo opravljeno, v meni je vladal miren smeh zaradi preteklosti in sedanosti — bil sem pripravljen na zadnje dejanje: ubiti njo, da ji ugasne pogled in se sprijazni s sedanostjo, s svojo smrtjo. Težko sem jo ukrotil. Hotela je, da ji plačam celo posteljo. Tega sem bil najmanj pričakoval. Šlo ji je le za račun. Brez pomisleka, še ves opit od svojega dela, sem poklical mizarja in naročil novo končnico, ki naj bi bila prav taka kakor tista, ki sem jo bil prežagal, iz sedemnajstega stoletja. Mizar je bil pameten človek in je poklical na pomoč rezbarja. In nova končnica je na las podobna stari. Le v tem je majhen razloček, da jo je delal človek, ki se je glede posteljnih končnic in podobnih reči rodil vsaj tri sto let prepozno. Ob tem delu je spoznal, da je današnje življenje silno dolgočasno in prazno, da sicer povsod vre, ali da v tem vrenju zanj še ni nikakega pravega dela. To pa, tale končnica, gospod Andrej, mi je dejal, je bilo veselo delo! Ob teh njegovih besedah sem začutil vso svojo bedo, ves svoj napor, iznebiti se prav tega dolgočasje, te praznote, ki me je obdajala. Potem pa, ko sem si ogledal njegovo delo in ko sem opazil njegov očitajoči pogled, ki je ves čas počival na meni, sem spoznal svojo blodnjo. Ali, Silva, kakor vidite, vdal se nisem. Vse je bilo potrebno, da sem na poti svojega iskanja dosegel najvišjo bolečino: bolečino rušenja.

Nova končnica je mojstrovina. Mož je ponaredil celo starost. V enem tednu je svež hrastov les postaral za tristo let. Površino, tem večja vrednost, ker je notranjost zdrava.

Od tistega dne sem potihnil, se umiril. Gospodinja me zdaj več ne goni iz stanovanja. Tudi ona je utihnila, se je umirila. In če prav pomislim in presodim njeno današnje vedenje, moram reči, da je gospodinja prenehala biti — in da v hiši gospodarim prav za prav jaz. Odkod to njeno spoštovanje do mene — ne ugibam. A dasi se je vse zgodilo po moji volji — sem bolj sam kakor kdajkoli poprej. Zakaj ves ta boj z notranjim in zunanjim svetom je zaprt v tej sobi, uklenjen med te bele stene, ne more iz sebe. In tako sem v njem uklenjen sam in morda poginem prej, preden se povsem zavem svoje velike samote.“

Silva je z brezumnim izrazom gledala zdaj posteljo zdaj mene. Ko sem utihnil, je zašepetala:

„Andrej, meni se zdi, da v teh urah nekomu ni prav nič dobro. Vam ni prav nič dobro... — Pa saj ta postelja, ki je tu notri, je zbita iz navadnih smrekovih desk!“

„Ah, dà, po tistem zločinu, ki sem ga zagrešil nad posteljo, bi res skoro izgubil pamet. Živci so mi popustili. Postajal sem od dne do dne bolj razdražljiv. V sobi nisem mogel več strpeti. Kdaj pa kdaj mi je bilo, da je v njej človeško truplo brez glave. Nenehoma me je obhajal občutek, da je v sobi nekaj razbito, da se dvoje stvari med seboj bije, da daje nekaj temu prostoru smisel neenotnosti, ubitosti. Zavladala je anarhija. Čez dolgo časa sem tej svoji boleznini našel sled. Pozno zvečer sem se zamišljen ustavil pred posteljo. Tedaj sem povsem iznenada, kakor iz težkega sna vzdrاملjen, opazil kričeče nasprotje med vznožno in prirezano končnico. To je bilo — truplo brez glave. V tem je bila vsa razbitost. Razbito sedemnajsto stoletje, ki sem ga bil sprva zaradi njegove harmoničnosti tako vesel — a sem ga pozneje, ko sem se poglobil v svoj čas, zaradi svojega iskanja in blodenj polnega življenja hotel svojemu času — *prikrojiti*. V tem je vsa moja zmota. Razbijal sem telo, ki je po svojem času bilo dovršeno.

Zato sem tisto posteljo odstranil in si kupil to preprosto, ki je zbita iz smrekovih desk, dolgočasna, prav nič lepa, malo trajna, ki služi le trenutnemu namenu. Saj tako je povsem prav. Svoji bedi sem dal vreden obraz. V njej ni srca. Zato sem dejal, da vlada v moji sobi ekonomija.“

Silva je zamišljeno gledala skozi okno v temo. Zdaj pa zdaj ji je veter mršil temne, na senci padajoče kodre. Na obrazu se ji je poznala utrujenost. Stopil sem k njej in ji položil roko na ramo.

„Silva,“ sem izpregovoril, „zdaj vidite, zakaj je v meni tako malo srca.“

Pokimala je in zaihtela. Vse bolj sem čutil, da se je z menoj moralo zadnji čas nekaj strašnega pripetiti. Zdaj pa zdaj me je stresel mraz. Silva je ihtela kakor osamljen otrok, ki dolgo ni mogel jokati, ki se je upiral samemu sebi in nazadnje le zajokal. Ko se je nekoliko umirila, mi je skozi solze dejala:

„Andrej, ne razumem vas!“

Morda mi je ves večer nedostajalo prav tega priznanja. Bil sem ga vesel, čeprav sem vedel, da mi je Silva bila zelo blizu, zelo blizu in je hotela le človeške, tople besede. Človeške besede? Ne, ne, te nisem zmogel. Pa saj nisem govoril le njej, saj se nisem pogovarjal le ž njo. Tožil sem sebi — in proti sebi je človek najbolj nečloveški. Razpet na

križ vsakdanjosti je le prežeča zver, ki se slej ali prej zruši od zahrbtnega udarca.

„O, mene je zelo težko razumeti, Silva!“ sem ji dejal in stisnil roki v nasmehu. „Vem. — Težko je razumeti človeka, ki čepi kakor Lazar pred bogatinovimi vrati. Bolan je — in bolnika more le malokdo razumeti od tistih, ki sede za obloženimi mizami. Prav tako pa ga ne morejo razumeti tudi tisti, ki prvim bolj ali manj dobre volje strežejo, ki potrpe zaradi ostankov. In vi, Silva, ste ena teh poslednjih strežnic. Dobri ste z *gospodinjo*. — Jaz pa, jaz pa nisem ne bogatin ne strežnik. Sem Lazar, bolnik.

To noč ste me spravili iz ravnotežja. V tem mestu, kjer vse laja, to ni težko, kadar najde človek lepo dušo. Vendar, po vsem tem, kar se je med nama zgodilo, za vas ne morem biti več človek. Mojega hladnega, ubitega srca ne more nihče sprejeti. Meni pa je vroče preveč. Ta čas, v katerem sva, ni za to, da bi kazali človeka. Vi kakor jaz, vsi smo obsojeni v sebe. Sleherni od nas se boji, da ne bi izgubil sebe. Zato se v današnji mehanizaciji življenja tako slabo počutimo. Mi, ki smo spodaj, ki sebe ne smemo imeti! Zato smo še polni preteklosti, neke preteklosti, s katero se nenehoma varamo in tešimo, ki jo poznamo le po oblikah. Ljudje še uživajo v baroku, rokokoju, se izgublajo v sladkobnih romantičnih doživetjih, ker jim današnji čas ne nudi drugega, kakor le boj za telesni obstanek. — Kdor se tega boja more vsaj malo rešiti in slediti srcu, je božji. Kdor hoče slediti temu našemu času, si iz sinjega neba ne sme delati malika, iz stroja ne boga. Toda smo ljudje, ki smo zaljubljeni v žvižg siren, v signale avtomobilov, v vrteča se kolesja. Pa v tej ljubezni ni srca. Misel, le hladna, preračunljiva misel je, gola spoznanja, ki slone na še bolj golih dejstvih pošastne naglice, s katero se hoče človek povzpeti do boga. Babilonska misel je — in ker je, verujem v njo — ne zaradi zmage — zaradi časa, ki jo je dal. V požaru, ki ga rodi, propademo vsi, ali sledov našega strahotnega napora ne izbriše nihče. V novi pesmi transmisij poginemo, se zrušimo na grmadi svojega — in se morda spravljeni s samim seboj in vsem svetom srečno nasmehnemo sebi in vsem v veri, da je sleherni izpolnil svojo dolžnost. Verujte, Silva, morda pa ostane, o prav gotovo, za nami, ki nam iz upalih lic sije krutost, več srca kakor hladnega razuma. Mi to čutimo. Vsi tisti, ki so jim bile ob prvi človeški besedi odvezte roke. O, dà! Nocoj me morda res ne morete razumeti. Namesto ljubezni ste našli le bednega človeka. Kadar se me boste poslej spominjali, ne bo v vas nič več tistega sanjavega hrepenenja, ki vam je maličilo dušo in jo spravljal v neprestan strah. Vrnite se med hribe in poslušajte njihovo pesem. Za vas ni ta svet. Premehki ste. Jaz pa vidim od dne do dne bolj, da ljubiti ne smem, ker bi

se v ljubezni izgubil. Vsemu se odrekam. Vi pa se vsemu odreči ne morete. Ne smete. Dajte svoje srce otrokom!

In potem je odšla. Preko obraza ji je bil razlit čudovit mir. Trpki izraz njenih rdečih ustnic je poživiljal komaj viden smehljaj. Pred izhodom je obstala in tiho dejala:

„Na svidenje!“

Ta čas so se šipe zabliskale v jutrnjem solncu. Zdrvel sem v sobo in zaril glavo v svoje trde blazine.

Solnce je ugasnilo moje luč.

In tisti čas, ko sem strmел v jutrnjo zarjo, ves sproščen, ko sem se kopal v solncu in mislil na Silvo, je hitela ona v smrt.

Tudi njen grob ne živi sebi.

IZ PORTUGALSKEGA PESNIŠTVA

A. D E B E L J A K

Quem canta, seu mal espanta;
quem chora, seu mal aumenta:
eu canto para espalhar
a paixão que me atormenta.

Cantiga popular.

Lani je Antonio Sergio objavil Zgodovino Portugalske, ki jo je vseučiliški profesor J. Moneva y Puyol takoj prevel v španščino ter uvodoma poudaril, da je ta zgodovinar in sociolog popolnoma prenovil prikazovanje pglavitnih dogodkov iz portugalskega razvoja. V prvem delu tolmači postanek narodnosti do prevrata v letu 1385. in nastop dinastije Aviz, ki pomeni premoč pristaniškega meščanstva in zapostavitve kmetskega sloja. V drugem obravnava portugalski sunek v Afriko, Azijo in Ameriko. V tretjem rešeta sodobne poskuse za svobodnomiselne reforme v metropoli, ki pa doslej niso zadoščali. Politika fiksacije, domače ustalitve, se mora dopolniti s prevozno politiko. Kajti portugalsko ljudstvo, v bistvu brodniško in svetovljansko, se čuti poklicano, da objame vso zemljo in pride v stik z vsemi plemeni. V primeri s kastiljskim duhom je po Sergiju portugalski duh bolj človečanski, meščanski, svobodnovernejši.

Na Francoskem prevladuje mnenje — poroča Ph. Lebesgue, *Mercure de France*, 15. X. 1932. — da je Portugal nekakšna španska pokrajina, katere si kastiljski kralji zbog nekih dinastičnih nezgod niso mogli pri-

pojiti svojim kronskim posestvom. Proti temu nazoru govori Salvador de Madariaga v svojem spisu: Španija, češ, ta ima celinsko misijo, Portugalska pa prekmorsko. Slično govori João de Castro v obzorniku Descobrimento, II, 1932.

Že v Gröberjevem „Grundrissu“, II, 2, smo čitali, da so na Portugalskem Iberci bolj pomešani s Kelti nego v Španiji. Odtod drugačni odtenki v jeziku in slovstvu. V stiku s tujci so si Portugalci izbrusili posluš in razvili vokalizem svojega jezika do neverjetne popolnosti. Med vsemi slovstvenimi panogami pa so z največjim uspehom gojili liriko, predvsem bukoliko.

Epski *Poema de mio Cid* je bil že spisan, ko se je Portugal osamosvojil od Galicije (1095) in se raztegnil proti jugu, kjer so gospodovali Mavri. Portugalska literatura se pričinja brez epike. Trubadurska lirika je prišla na Portugalsko tedaj ko na Sicilijo in Špansko, sto let po svojem razcvitu v Provenci.

Ustanovnik portugalske dinastije je bil francoski princ iz burgundske hiše. Cele kolonije Francozov so prišle na Portugalsko in pomagale odpraviti Mavre proti jugu, pri čemer clunyski benediktinci niso bili neznatno udeleženi. Po svojem zemljepisnem položaju — dolga morska obala, sosesčina z Galicijo, kjer je svetovna božja pot v Santiagu privlačila tujce — je bila Portugalska kar na stežaj odprta tujim vplivom. Marsikak križar se je na potu v Sveto deželo ustavil ali se celo trajno ustanovil tu. Ni čudno, če so severni francoski *trouvères* neposredno vplivali na posamezne portugalske pastirske popevke (*pastorelas*). Prevladoval pa je kajpada vpliv provencalskih trubadurjev, prihajajoč skozi Španijo, preko aragonskega, leonskega in kastiljskega dvora, s katerimi se je portugalski tesno zvezal z dinastičnimi porokami. Trubadurščina se je tako razbohotila, da je bilo že preveč. Navzlic tehnični dovršenosti pogrešajo portugalsko-provencalske *cantigas de amor* razno-terosti in svojskosti. Samo satirične zabavljice, *cantigas de maldizer*, so bile slikovite in osebne kot provencalske *sirventes*.

Poleg ljubavnih popevčic so med letom 1220. in 1280. cvetele zlasti sočne *cossantes*, za katere po Aubreyu Bellu ni vzporednih tvorb po drugih slovstvih: tako so sveže in ljubke. „Portuguese literature is thus opened with a golden Key“ (portugalska književnost se je torej otvorila z zlatim ključem), je zapisal omenjeni Anglež. To so dognale šele raziskave zadnjih let, neredko med tujimi učenjaki. Značilno je namreč za Portugalce to, da v svoji želji po novotarijah zanemarjajo svojo preteklost: kakor prebivalci ob Minju radi prepleškavajo svoje stare skrinje. Pisateljev 16. stoletja, ako so poznali to staro liriko, je bilo nekam sram

njene kmetske robotosti in šele 19. stoletje jih je na novo zasledilo v rimski vatikanski knjižnici, 20. stoletje pa prav ocenilo njeno vrednost. Obsegajo dvovrstičnice ali štirivrstičnice s pripevom. Vzemimo primer, ki ga je okrog leta 1250. zložil Martin Codax, gališki „jogral“, natisnjen prvič leta 1915.:

B a r c a r o l a.

Ondas do mar de Vigo, se vistes meu amigo? Ai Deus, se verrá cedo!	Valovi morski ob Vigo, ste videli mi dragega? O Bog, če pride skoraj!
Ondas do mar levado, se vistes meu amado? Ai Deus, se verrá cedo!	Burni morski valovi, ste videli mi ljubčka? O Bog, če pride skoraj!
Se vistes meu amigo, o por que sospiro? Ai Deus, se verrá cedo!	Ste mi videli dragega, ki po njem vzdihujem? O Bog, če pride skoraj!
Se vistes meu amado, por quen ei gran cuidado? Ai Deus, se verrá cedo!	Ste videli mi ljubčka, ki me zanj močno skrbi? O Bog, če pride skoraj!

Sem spadajo kmetske poskočnice — bailadas —, za katere nam dá Joan Zorro eno kitico:

B a i l a d a.

Bailemos agora, por Deus, ai velidas,
so aquestas avelaneiras frolidas
e quen for velida como nos velidas,
se amigo amar,
so aquestas avelaneiras frolidas
verrá bailar! etc.

Po naše: Plešimo sedaj, za Boga, krasotice, pod temi leskami razcvetelimi, in katera je lepa kakor smo me in ljubega ima, pride plesat pod te razcvetele leske! itd.

Sem spadajo budnice, alvoradas. V eni prikazuje Nuno Fernandez Torneol mladenko, ki v osmih kiticah budi na vse zgodaj dragega in omenja ptice, pojoče o njuni ljubezni, zato jim je fant posekal veje in posušil studence, kjer so pile in se kopale. Pripev: „veselo je moje srce“.

A l v o r a d a.

Vos lhi tolhestes os ramos en que siian,
e lhi secastes as fontes en que bevian,
leda m' and' eu.

Vos lhi tolhestes os ramos en que pousavan,
e lhi secastes as fontes u se banhavan,
leda m' and' eu.

Sem gredo božjepotne popevke, cantigas de romaria. V edini svoji ohranjeni pesmi predočuje Meendinho žensko, ki jo v samoti Sv. Simona obdajajo valovi, pa ne zna veslati niti nima čolnarja, zato koprni po ljubezni:

Non ei barqueiro nen remador,
e morrerei, fremeosa, no mar maior,
eu attendend' o meu amigo!

Najstarejši pevec je kralj Sancho I. (1154—1211). Za njim so delovali doslej navedeni, poleg njih še Martin de Ginzo, Pero Vivianez, Pero Gonçalvez de Portocarreiro, Pedr' Anez Solaz, plemič Joan Soarez Coelho, Pero Meogo, Roy Fernandez, Pero García itd. itd.

Joan Airas sodi v skupino pesnikov iz Santiaga de Compostela, ki je cvetela pod Alfonzom III. Celih 85 pesmi je ohranjenih. Kakor znamenita Rosalía de Castro poveljuje rečico Sar v Galiciji. Kakor Preradović (stalna na tom svjetu samo mijena jest) poudarja, da je na svetu vse minljivo, le ljubezen traja (3. kitica):

Cantiga de amigo.

Toda-las cousas eu vejo mudar,
mudan-s' os tempos, e muda-s' o al,
muda-s' a gente en fazer ben ou mal,
mudan-s' os ventos o toda outra ren,
mais non se pod' o corazon mudar
do meu amigo de mi querer ben.

Duhovnik Airas Nunez velja poleg kralja Dinisa za najdarovitejšega pesnika rane dobe. Plemič Pai Gomez Charinho, kastiljski admiral, se odlikuje po preproščini in iskrenosti. Morilčeva roka ga je spravila na oni svet. Joan de Lobeira je menda spisal portugalski roman „Amadis de Gaula“. V slovenskem prevodu Vieirovega „Amadisa“ (1924) sem v izvirniku in prevodu podal eno njegovih popevčic: Leonoreta.

Kralj Alfons X., ki ga njegov admiral Charinho v odličnih kriticah primerja z morjem, se je bolj ponašal s svojimi svetimi pesnitvami nego s kastiljsko krono. Zložil je nad 400 hvalnic Mariji na čast, večinoma predolgih za prevajanje. Nekatero so otožne in zvočne kot *Meninna garrida*, druge mistično navdahnjene kot *Rosa das rosas et fror das frores* (Roža vseh rož in cvetic cvetica). Dodam naj, da sem pri njem našel obdelan motiv, ki ga poznate iz Valjavca „O nebeški gloriiji“. Neki motiv, se mi zdi, je sličen Repeževemu. Njegove *Cantigas de Santa Maria*, zložene v gališkem narečju in tiskane šele leta 1889., uporabljajo vsakovrstne legende o Bogorodici ter dihajo preprosto ozračje čudežev.

Sousa de Macedo poroča v 17. stoletju, da je v Escorialu čital svete pesnitve kralja Dinisa (1261—1325), ali od 138 njegovih pesmi ne kaže nobena verskega značaja. Večinoma so ljubke ljubavne kitice, redkeje zabavljice. Satira je v portugalski literaturi hodila od vseh početkov vzporedno z liriko in se je štela za tehtno opravilo poezije. *Cantigas de escarnio* in *de maldizer*, akoprav pogosto robate, so zgodovinsko jako zanimive za prvotno pesništvo. Po vseh cvetnikih stoji njegova cossante, ki se takole pričenja:

Ai flores, ai flores do verde pino,
se sabedes novas do meu amigo!
Ai Deus, e u é?

V ljudskem načinu je zlagal verze tudi njegov nezakoniti sin D. Alfonso Sanchez (okrog 1285—1329), a ne da bi bil dosegel svojega očeta, ki je početnik portugalske veličine v političnem pogledu in ki je utiral pot portugalski prozi.

Estevam Coelho je bil nemara oče enega izmed morilcev Inese de Castro († 1355), ki je za svetovno slovstvo isto, kar Veronika Deseniška za slovensko, a najlepši spomenik ima v 3. knjigi Luziad. Kot poslednji pripadnik Dinisove šole je zapustil krasne stihe „Na preji“ in eno samo pomorsko „cossante“.

Macias je slovel kot vzor vztrajnega ljubimca, o *Namorado*, pri množici portugalskih bardov 15. in 16. stoletja. Njegova slava presega vrednost njegovih verzov, kar se jih je ohranilo, in je osnovana na tragični njegovi usodi. Vendar sodobna kritika izpodkopava še to podlago, češ, da je nastala iz nekega mesta v njegovih pesnitvah. Njegovo zapaščino je izdal H. A. Rennert, *Macias o Namorado*, Philadelphia, 1902.

*

Po Dinisovi smrti, nam poroča neki *jogral* iz Leona, so portugalski in leonski, kastiljski in aragonski pevci utihnili: „nunca pois de sa morte trobaron“, in jograli niso več dobivali daril ali denarja. Regnila je široka vrzel. Sicer vsebuje zbirka *Cancionero de Baena* lepo število prispevačev, a vsi so povprečni stihotvorci. Na čelu jim stojita Casquicio in Perez de Camões, prednik znamenitega Camõesa. Posamezniki so pisali po kastiljsko. Saj v 14. stoletju se je pogostoma jemala v misel združitev obeh kron. A ko je portugalska zmaga pri Aljubarroti (1385) onemogočila zvezo s Španijo, je zopet oživela portugalska knjižna tvornost. Izraža se zlasti v preizvrstnih kronikah Fernama Lopeza, torej v prozi. Španski vpliv pa je ostal v poeziji: iz Kastilje so se uvedle *romance* s tolikim uspehom, da so jih še celo Portugalci zlagali v kastilščini. Marsikaka izmed najboljših španskih romanc je potekla izpod

portugalskega oziroma gališkega peresa, zlasti megleno sanjave, ki se ostro ločijo od španske dramatične krepčine.

Za zgled sem ponášil anonimno romanco *A nau Catrineta* (v nekih izdajah: *A Nao Catharineta*). V izvorniku je večina stikov na -ar, osemkrat pa na -al. Jaz sem se zadovoljil s približno aliteracijo teh verzov, ki so pustili svoj sled tudi v Vieirovem „Amadis“.

L a d j a K a t r i n e t a .

Oj ladja Katrineta,
Slušajte zdaj, gospôda,
Po morju plava ladja
pošla so jim živila,
Močili so jermene,
pretrdo pa je usnje
Pa vržejo mi kocke,
in kocka ga pokaže:
„Hej, splezaj mi na jambor,
morda se vidi Španija,
„Ne vidi se ne španska
le sedem mečev golih:
„Na jadrnik popni se,
morda se kaže Španija
„Juhej, nagrado meni,
že vidim zemljo špansko,
Pa glejte, tri dekleta
kodeljo prede prva
najlepša pa med njimi
„Vse tri so moje hčere,
Od njih najzaljšo, vedi,
„Za vašo hčer ne maram,
„Denarja dam ti mnogo,
„Pustite svoj denarček,
„Dobiš mi konja sivca,
„Imejte zase konja,
„Dam ladjo Katrineto,
„Mi ni za Katrineto,
„A kaj naj za nagrado, stražar,
„Želim si tvoje duše,
„Poberi se od mene,
Bogú le dušo svojo,
Vzel angel ga je v roke,
hudič pa je zatulil,
zvečer je Katrineta

kedo te ni poznal?
o njej prečudno stvar.
že več ko leto in dan,
vsa hrana je pošla.
da téšili bi glad,
in zob je vsak preslab.
kdo bo življenje dal,
to sam je kapitan.
oj mladi ti mornar,
mogoče Portugal.“
ne portugalska obal,
ti boš življenje dal.“
oj ladijski stražar,
ali pa Portugal.“
gospod moj kapitan!
že vidim Portugal.
prišla so v oranžnjak,
in druga veze trak,
s solzámi moči tlak.“
objel bi jih prerad!
za ženo ti bom dal.“
ki dosti stane vas.“
prešteti ga ne znaš.“
ki vam tako je drag.“
noben mu ni enak.“
obilo vas je stal.“
z njo vozil se boš sam.“
krmariti ne znam —“
jaz tebi dam?“
predragi kapitan.“
ti izkušnjavski vrag:
telo pa morju dam.“
nad vodo ga držal,
nato je mir nastal,
zaplavala v pristan.

Prikupljiva je romanca *Da Donzella que foi á guerra*, o deklici, ki je v moškega preoblečena šla v boj kot pri nas Alenčica, Gregčeva sestrica. Nič manj pa *O Conde Ninho* s tole vsebino: Mlad grof žene

konja na vodo in mu poje. Kralj pokliče hčer, češ, angeli ali sirene pojo. Ta pa mu razodene, da je grof, ki hoče njo za ženo. Oče ji zapreti, da ga bo dal usmrtiti. Ko se to izvrši, se še ona ubije.

Morreu um e morreu outro,
d'um nacera um pinheirinho,

ja lá vam a enterrar:
do outro um lindo pinheral.

Iz groba je enemu zrasla šumica, drugemu gaj. Kmalu sta vršičke spojila in preprečila kralju pot, ko je kanil k maši. Zato ju je dal zlobni močnik posekati: iz ene je teklo čisto mleko, iz drugega kraljevska kri, z enega je zletel golob, z druge golobica, in za mizo sta kralju sedala na rame... Huda reč je tolika ljubezen: ne v življenju ne po smrti ju ni mogel ločiti.

Mal haja tanto querer,
nem na vida nem na morte

mal haja tanto amar:
nunca os pude separar!

Motiv človeka nehote domisli Kettejevih verzov v 6. sonetu „Tihih noči“:

Tako si ljuba dva živela sta,
v deželi kranjski rada se imela sta;
nemili stariši so ju ločili.

Umrta sta. Iz ločenih grobov
sta roža, lilija čez sveti krov
vzkipele, vzcvetli in se tam združili.

Uspele romance so še: Branca Flor e Flores, Manhaninha de s. João (Kresno jutro, ko Kristus blagoslavlja studence), Ruy e o Rei Bucar, kjer neki prizor spominja srbske „otmice“.

Anonimne so tudi številne popevčice v štirih vrstah, izražajoče ljudsko modrost in šegavost. Ena stoji za geslo pričujočemu spisu. Druga prinaša prisposodbo z morjem, priljubljenim motivom portugalske Muze:

Oh mar alto, oh mar alto,
Oh mar alto sem ter fundo:
mais vale andar no mar
do que na boca do mundo!

O morje, globoko morje,
o morje ti brez dna,
bolje je v morje iti,
ko ljudem na zobe prit!

Ali pa naslednja domislica:

Quem pintou o amor cego
não-no soube bem pintar:
o amor nasce da vista,
quem não vê, não pode amar!

Kdor ljubav je slikal slepo,
ni bil poseben slikar:
ljubezen vzklije iz pogleda,
kdor ne vidi, ne ljubi nikdar!

Sličan predmet ima tale iver:

Como o vento é para o fogo
é ausencia para o amor:
se é pequeno, apaga-o logo,
se é grande, torna-o maior.

Kar je za ogenj veter,
to je odsotnost za ljubav:
če je majhna, jo pogasi,
veliko še bolj bo požgal.

Determinističen izvor kaže ta drobnjava:

Fechei a porta á desgraça,
entrou-me pela janela:
quem nasce para a desgraça,
não pode fugir a ela.

Zapr! sem vrata nesreči,
pa je skoz okno vstopila:
kdor se rodi za nesrečo,
ga bo gotovo dobila.

Usoda mater se zrcali iz nastopne:

Quem tem filhinhos pequenos
sempre lhes ha de cantar,
quantas vezes as mães cantam
com vontade de chorar!

Vedno mora jim peti,
Kdor ima majhnih otrok.
Kolikokrat poje mati,
ko vse jo sili na jok!

Nepričakovano izzveni le-ta „copla“:

Fui-me confessar ao Carmo,
confessei que andava amando.
Deram-me por penitencia...
que fosse continuando.

K menihu sem šel na spoved,
priznal sem, da ljubim doslej.
Dobil sem za pokoro...
naj ljubim še naprej.

Precej piker je tale „danaj“:

Eu amava-te, menina,
se não fôra um senão:
seres pia de agua benta
onde todos põe a mão.

Rad bi te imel, mladenka,
da ni vmes zaprek:
ti si poln kropilni kamen,
vanj sega vse vprek.

Znanih Trubarjevih besed (Kakor sonce skoz glaž gre — ta glaž se ne razbije — v glihi in viži rojen je — naš Jezus od Marije) se človek spomni, ko čita:

No ventre da virgem-mãe
encarnou divina graça:
entrou e saiu por ella
como o sol pela vidraça.

V krilu matere device
se je utelesila božja milost:
vanjo in iz nje je šla,
kot sonce gre skoz šipo.

Nabožno misel srečamo večkrat, n. pr.:

Oh vida da minha vida,
quanto tenho, tudo é teu.
Só a minha alminha não,
hei de dá-la a quem m'a deu.

Življenja mojega življenje,
kar imam, sem ti podaril.
Samo duše svoje nisem,
dam jo njemu, ki jo je ustvaril.

Naposled še nasvet opreznosti:

Ninguém descubra o seu peito
por grande que seja a dôr.
Quem o seu peito descobre,
é a si mesmo traidor.

Nikar srca razkriti,
pa bodi še taka bolešt.
Kdor srce razkrije,
je sam sebi nezvest.

Toda preidimo od brezimnih avtorjev na poznane. Najprej nas pozdravi Ivana I. vnučinja Philipa, princesa Aviska in Lancastreska

(1437—1497), ki je živela v samostanu blizu Lizbone in spajala pobožnost z literarno smerjo.

Španski vpliv je razviden iz zbirke, ki obsega tri četrtine stoletja (1445—1516) in jo je leta 1516. priobčil Garcia de Resende: *Cancioneiro Geral* (Splošna pesmarica). Resende († 1536) je bil zbral do dve sto pesnikov nekaj v španščini, nekaj v portugalščini. Tu so nam na razpolago: *cantigas, esparsas, vilancetes*, obstoječe iz kratkih poklonov, vzdihov, domislekov, komaj večjih od japonskih *hajkajev* ali pa *dodoitsu-jev* (nazvanih tudi *nijū-roku-ji-shi*), kakršne je priobčil G. Bonneau 17. septembra 1932. v *Revue Bleue*, še prej pa P. L. Couchoud v knjigi *Sages et Poètes d'Asie*. Nadalje so tu *trovas de arte maior*, kakršne pritičejo poetu v nasprotju s trubadurjem. Od vseh teh služabnikov Apolonovih razodeva največ čuvstva malo znani *Francisco de Sousa*, daljen italijanski vpliv se občuti pri posameznih.

Mnogostranski *Garcia de Resende* — pesnik, prozaik, zgodovinar, glasbenik, risar, menda igralec, dvorjan, diplomat — je sprejel v zbirko tudi svoje *Trovas á morte de Dona Inés de Castro*, kjer je opeval nesrečno gospo s preproščino in patosom, dasi je bila sicer iz njegovega zbornika pregnana vsa naivna poezija in dokončno omejena na portugalske hribe.

Ko se je najbolj razpaslo dvorsko pesmarstvo in ni bilo nikogar, da bi bil otel kralja Dinisa pozabe, so napočili veliki dogodki let 1490 do 1500, ko so Portugalci odkrili ter osvojili Afriko, Ameriko in Azijo: tedaj je narodno pesništvo niknilo vnovič na dan. Ni ga bilo kmeta ne pastirja, ki ne bi bil sanjal, kako pojde v Lizbono služiti kralja ali v Indijo zlata iskat. Narodne popevke, kratke *cossantes* z vzprednimi kiticami iz prejšnjih *cancioneirov* so se zopet pojavile na dvoru, njih dušo je vdahnil svojim igrokazom *Gil Vincente*, velik bard po svoji ljubezni do rodni tal, po svoji iskrenosti, po božanskem lirskem daru, najbolj narodni pevec portugalski.

Gilov dramatični realizem je v 14 vrsticah očrtal J. Parapat v „Zori“, 1873, št. 3. Erazem Rotterdamski se je nalašč učil portugalščine, da je mogel čitati tega pisatelja v izvirniku. V takratni Evropi Gilu Vincentu ni bil nihče kos, trdi veliki učenjak Menéndez y Pelayo. Molière je marsikaj v svojih komedijah posnel po njem. Precej svojih stvari je napisal v španščini, n. pr. romanco *Dom Duardos*. Sodijo, da se je njegova lirična zbirka izgubila, vendar na srečo so se ohranili mnogoštevilni vložki po njegovih komedijah. Profesor Aubrey Bell jih je nad 50 zbral in leta 1925. objavil z angleškimi prevodi vred.

Prvi ženi († 1514) je zložil grobni napis:

Aqui Jaz a Mui Prudente
Senhora Branca Beserra
Mulher de Gil Vicente
Feita Terra.

Tu počiva velcumna
gospa Blanka Beserra,
žena Gila Vincenta,
postavši zemlja.

Tudi zase je poskrbel, ko je leta 1536. preminul:

O gran juyzo esperando
Jaço aqui nesta morada,
Tamben da vida cansada
Descansando.

Vélike sodbe čakaje
ležim v tem bivališču,
tudi od napornega žitja
odpočivaje.

Pesnik je znal ubrati humoristične strune, če je naneslo. V svoji dolgi izpodbudi na boj zoper Mavre prosi darov za vojsko:

Dai a terça do que houverdes
Pera a Africa conquistar
Com mais prazer que puderdes;
Que quanto menos tiverdes
Menos tercis que guardar.

To je: dajte tretjino svojega imetja, da zavojujemo Afriko, in sicer s čim večjim veseljem; saj manj ko boste imeli, manj vam bo treba hraniti.

Naj navedem nekaj paberkov iz njegove kratke lirike. Naslednji „romance“ otvarja igrokaz „Auto da Barca do Purgatorio“ in ga pojo nebeški krilatci. Ljubko, čeprav nekam izumetničeno stvarco je v španščini objavil buenosaireski obzornik Caras y Caretas (Obrazi in obrazki) 11. oktobra 1930.

R o m a n c a.

Remando vam remadores
Barca de grande alegria;
O patrão que a guiava
Filho de Deus se dizia;
Anjos eram os remeiros
Que remavam a porfia;
Estandarte d'esperança:
O quam bem que parecia!
O masto da fortaleza
Como cristal reluzia;
A vela com fe cosida
Todo o mundo esclarecia.
A ribeira mui serena
Que nenhum vento bolia!

Veselo ladjica plava
prek morskih globočin,
ladjár, ki jo krmari,
je pa sam božji Sin.
In angeli so veslači,
veslajo iz vsch sil.
Za prapor jim je nada:
oj, to je pógled mil!
In jadrnik neomajno
s krepostjo je zabit,
a jadra z vero stkana
lijó povsod svoj svit!
Na daleč kraj prostrani
v vedrino je zavit!

Naslednjo satirično popevko pojo pastirji v kolu na koncu komedije „Tragicomedia da Serra da Estrella“. Glede izraza „em camisa“ (v sami srajci) je opomniti, da se čita tudi pri Špancih: tomóla en camisa, vzela jo je brez prinosa ali jutrnjine.

Ne tepite me.

Nam me firais, madre,
Que eu direi a verdade.
Madre, um escudeiro
Da nossa Rainha
Falou me d'amores,
Vereis que dizia.
Eu direi a verdade.
Falou-me d'amores,
Vereis que dizia:
Quem te me tivesse
Desnuda em camisa!
Eu direi a verdade.

Ne tepite me, mati,
vse vam hočem priznati.
Ne bodite mi jezni,
kraljičin oproda
je mene zasnubil
v goreči ljubezni.
To je gola resnica.
Takole je rekel:
„Gorkó sem te vzljubil,
če smem priti pote,
te vzamem brez dote!“
To je gola resnica.

„Triunfo do Inverno“ vsebuje v 2. dejanju nastopno seljančico, ki jo pojo tri sirene.

Vilancete.

Por más que la vida pene
Non se pierda la esperanza
Porque la desconfianza
Sola la muerte la tiene.
Si fortuna dolorida
Tuviere quien bien la sienta
Sentirá que toda afrenta
Se remedia con la vida.
Y pues doble gloria tiene
Despues del mal la bonanza,
No se pierda la esperanza
En cuanto muerte no vienc.

Težave imej in križe,
vendar ti v srcu nada
naj klije vekomaj mlada,
edino smrt vse prestriže.
Bodi še takšno trpljenje,
znaj, da pride zdravilo,
pride za rane hladilo,
dokler ostane življenje.
Ker dvakrat bolj se oddahneš
po zli nevihti končani,
zato up le ohrani,
dokler v grob ne omahneš.

Aires Rosado poje v *Quem tem farelos* (Kdo ima otrobe)? v 3. dejanju nastopne vrstice.

Deklica, spiš?

Si dormis, doncella,
Despertat y abrid,
Que venida es la hora
Si quereis partir.
Si estais descalza
No cureis de vos calzar,
Que muchas aguas
Tencis de pasar.

Že spiš, krasotica?
Daj, vstani takoj,
saj prišla je ura,
če hočeš z menoj.
Mogoče si bosa,
pa to nič ne de,
prebresti bo nama
obilo vodé.

Bernardim Ribeiro (1482—1552), doma iz Alenteja (svet ob reki Teju ali Tagu), je izgubil razum zbog ljubavne strasti. Dokler je bil čiste pameti, je zlagal sveže ekloge, dehteče pa pristnih rodni tleh, n. pr. *Jano e Franco* (do 600 vrstic). Izraz je zgošččen:

Joana — flores colhia, Jano — colhia cuidado!

Ribeirov *Cantar romance* se končuje nekako tako kot Goethejev *Fischer*:

Não sabem mais que foi d'ele
nem novas se podem achar.
Suspeitou-se que era morto,
mas não é para afirmar.

To je: A ne ve se, kaj je bilo z njim, niti ni mogoče najti vesti o njem. Sumili so, da je umrl, a trditi se ne da.

Njegov mlajši rojak in posnemalec *Cristóvam Falcam* velja za avtorja glasovitih kitic *Trovas de Crisfal*. *Cantiga aos seus olhos* pa nekoliko spominja Prešernovih *Ukazov*.

Francisco de Sá de Miranda († 1558), eden najslavnejših pesnikov s Polotoka, se je rodil v Coimbri, potoval po Italiji, odkoder je prinesel nekaj metričnih novosti. Skoraj se je umaknil s portugalskega dvora, ker se mu je gabilo razkošje in nravstveni razkroj obogatelih veljakov. Kot Luis de Leon in drugi pesniki je neprenehoma bičal razvratne razvade. Lahke izraz mu ni bil dan, a se je vendar dokopal do klene oblike. Razen dveh sonetov je najboljši v daljših pesnitvah, v eklogi *Basta*, v pismu na kralja Ivana III., pretkanem s krilaticami: Onde ha homens, ha cobiça (koder so ljudje, tam je pohlep), sem cabeça o corpo é vão (brez glave je telo prazno), tudo seu remedio tem (vsaka reč ima svoj lek) itd. Svojo dobo je označil:

Neste tempo quem mal cai
mal jaz. E dizem que á luz
por tempo a verdade sai!
Entretanto poem na cruz
o justo; o ladrão se vai.

Kdor danes nerodno pade,
nerodno leži. Pa pravijo,
da sčasom pride resnica na dan!
Med tem pa devajo na križ
pravičnega, a tat uide.

Novo poetiko in *dolce stil nuovo* je Sá de Miranda le počasi uvajal, saj pri njem še prevladujejo stare domače osmerozložne *redondilhas*. Pač pa so Mirandove nauke izvajali D. Manuel de Portugal (okoli 1520 do 1606), očarljivi in zlatousti Diogo Bernardez, A. Ferreira, ki ni maral niti vrstice napisati v španščini, in drugi sodobniki.

Prvi od sedaj imenovanih, *Manuel de Portugal*, ima v svoji zapuščini tudi mnogo jedrovitih kitic v starem merilu:

É ignorancia esperar
por outro tempo melhor,
e no presente acertar
convém sempre ao sabedor.

Nevednost se zanaša
na drugi boljši čas.
Sedanjost, ta je naša,
velim primerno jaz.

Que monta mais ser senhor
que o mais inferior?
Quem em si tem mais primor
se deve ter por melhor.

Kaj je boljši gospod
od najnižjih slug?
Kdor ima v sebi zaslug,
je najboljši drug.

Muito vence quem se vence;
muito dir, quem não diz tudo:
ao que é discreto pertence
a tempo fazer-se mudo.

O sofrer é do prudente,
do necio a impaciancia;
pobreza com paciancia
é riqueza excelente.

Mnogo zmaga, kdor sebe zmaga;
Mnogo pove, kdor ne pove vsega:
kdor je preudaren, mu pritiče,
da o pravem času umolkne.

Modri zna potrpeti,
nepametni je nestrpen;
uboštvo s potrpljenjem
je sijajno bogastvo.

Francisco de Moraes, avtor dela *Palmeirim de Inglaterra*, je storil nasilno smrt leta 1572. Iz njegovega življenja najbolj sluje romantična epizoda iz Pariza, kjer je bil blazno zaljubljen v neko kraljičino dvorjanko.

Grof *Sá de Meneses* († 1584), doma iz Oporta, je pristnejši, čeprav manj znan poet nego njegov sorodnik in imenjaki, ki je dal v svet *Malacca Conquistada*. Menesesovi verzi na reko Leço so sloveli v 17. stoletju, potem so se pozabili in šele dr. Sousa Viterbo (1845—1910) jih je na novo našel v lizbonskem stolpu Torre do Tombo. Ako čitaš njegov *Mote*, ti nehote pride na um otožni Musset.

Antonio Ferreira (1528—1569) se je narodil v Lizboni, kjer ga je pobrala velika kuga. Ponašal se je s tem, da nikoli ni pisal drugače nego v latinščini in svoji materinščini. Tu pa tam se je dvignil do znatne višine. Klasična je njegova drama *Inês de Castro*. Njegovi *Poemas Lusitanos* so se pogosto ponatisnili. Vzemimo si kratek primer njegovega domorodnega čuvstvovanja, Aos bons engenhos.

Dobrim duhovom.

Duhovom blagim pojem le najraje,
poklanjam liro njim in Muzam z néba;
a Lelju svoje boli in vzdihljaje,
ki njega srd in plamen jih preveva;
božanstvom svetim peval sem najslaje,
kadar navdih mi je prišel od Feba.
To štel za slavo sebi sem edino,
da ljubil rod sem svoj in domovino!

Značilna portugalska nežnost, ljubezen - oboževanje, pa koprnjenje (saudade) odseva Soneto á morte de sua mulher.

Na smrt moje žene.

To jasno sonce, ki mi je kazalo
do neba pot bolj ravno, zanesljivo
in vse okrog mi z lučjo svojo živo
turobne smrtne sence je pregnalo,

zapústilo je svojo ječo žalo:
zdaj tavam slep in sam, opotekljivo
ko tujec, ki v puščavi prevarljivo
vodnik ostavil ga je kratko malo.

Potr in zmeden se za njo odpravljam,
sledov nje svetih iščem vsepovsodi,
čez drn in strn, čez dol in hribov venec.

Povsod jo vidim in si jo predstavljam,
za roke me drži in varno vodi,
oči pa so postale mi studenec.

(Dalje prihodnjič.)

O B Z O R N I K

MEDNARODNI KONGRES P. E. N. - KLUBOV V DUBROVNIKU

V dneh od 25. do 27. maja bo prvič na jugoslovanskih tleh mednarodni kongres P. E. N.-klubov. Organizacija je danes razpredena po širnem svetu in združuje kakih 40 narodov, odnosno slovstev. Letošnji kongres v Dubrovniku je posebno pomemben iz dveh vidikov: Predvsem bo mnoge književnike iz tujega sveta privedel v našo državo in tako vsaj v nekaterih primerih pridobil literaturam Jugoslavije, pa tudi naši zemlji in nje prebivalstvu novih vplivnih prijateljev. Poleg te, dejal bi, *prostorninske* relacije pa ima dubrovniški kongres svoj pomen v *času*. Že lansko zborovanje v Budimpešti je pokazalo, v koliki meri je takšna mednarodna zveza izrazitih duševnih delavcev občutljiva za valovanje svojega časa in koliko se v nji krešejo in tarejo med seboj velika nasprotja, ki leže v sedanji dobi. Dubrovniški kongres bo v letu, ko je mednarodna misel zaradi važnih političnih izprememb v srednji Evropi stopila pred nove usodne preizkušnje. Zaradi tega se bodo v Dubrovniku zbrani literatje mnogih narodov morali z večjo vnemo, kakor je bila potrebna prejšnja leta, poglobiti v osnovno ideologijo P. E. N.-klubov in reševati vsemu nakljub idejo blagohotnega in pravičnega sodelovanja med literaturami vseh narodov.

Prvi P. E. N.-klub je nastal v Londonu. Po svoji formi in organizacijski podobi je izšel iz tradicionalnega vzdušja angleškega klubskega življenja. Pri narodih, ki so družabno manj vzgojeni in kjer zlasti literatom dopuščajo pravico do anarhičnega individualizma, zaničujejočega vse družabne oblike, je vzbujala forma P. E. N.-klubov (n. pr. obvezne skupne večerje) pikro posmehljivost in celó odpor. Toda forma nikakor ni slaba; vsem narodom bi bilo želeli, da bi tako srečno kakor Angleži združevali „čisto človeško“ z idejnim, minljivo s trajnim. Samo oni umejo prostodušno in duhovni kulturi koristno spajati duhá strpnosti in literarnega sodelovanja z večerjo za skupno mizo. Ni bistveno večerja, kajpak: bistveno je, da ljudje raznih nazorov, literarni tekmeči in nasprotniki sedé za isto mizo v nekaki familijarni skupnosti, ki ublažuje nasprotja in omehčuje z naravno toploto neposrednega stika mnoge, sicer trdovratne predsodke. Iz ideje, združevati s klubsko formo in iz nje izhajajočimi psihološkimi vplivi literature kot ljudi, dasi ne za ceno njihove individualnosti in svobode njihovih prepričanj, iz te ideje se je razvila misel

mednarodnega sodelovanja v istem duhu in pravcu. Največjo pobudo za tako mednarodno sodelovanje pa so dale skušnje izza svetovne vojne. V dneh največje duhovne teme v Evropi, v prvih vojnih letih, ko so pred palečim sovraštvom sprtih narodov utihnili vsi spravljivi glasovi in ko je bilo evropsko in kmalu tudi svetovno človeštvo razdeljeno v dve fronti, so se mnogi literatje vojskujočih se narodov pridružili kampanji sovražstva do vsega, kar je bilo onkraj fronte. Niso samo pisali plamenečih pozivov k brezobzirnemu vojskovanju, marveč celó devali v nič že zdavnaj priznane duhovne vrednote sovražnih narodov, njihov jezik, njihovo kulturo, njihovo slovstvo — torej to, kar ni bilo udeleženo v vojni in kar ni odgovorno za politična in vojaška dejanja teh narodov. V tedanjem breznu evropskega duha se je zdelo, da ne ostaja človeštvu nič drugega ko medsebojno zanikavanje z obeh front — da človeštva kot človeštva ni več ne v sedanosti, pa tudi ne v preteklosti in bodočnosti. Šele pozneje je jelo svitati in v apokaliptično temo so zopet prodrli žarki mednarodnega iskanja in priznavanja obenem s prvo mirovno blagovestjo.

P. E. N.-klub kot združenje pesnikov, esejistov in novelistov ni v svojem mednarodnem razmahu rasel samo iz povojne vere v mir, v mednarodno zблиževanje, v zmago razumnih idej in humanitarnih idealov, marveč tudi iz svoje negativne podlage, iz groze pred novim breznom, pred novim popolnim mrkom mednarodne skupnosti in mirnega sodelovanja. Karkoli naj se zgodi, naj pridejo vojne ali revolucije, duhovno brezno ne sme nikdar biti tolikšno, da bi pogoltnilo prav vso, trudoma, v dolgem kulturnem procesu ustvarjeno zavest človeške skupnosti in skupnih duhovnih idealov. Zato naj se v mednarodnih P. E. N.-klubih združeni umetniki besede obežejo, da bodo tudi tedaj, kadar bi strast hotela pogasiti vse duhovne ognje, varovali vero v mednarodno duhovno skupnost in skušali vsa politična nasprotja kolikor mogoče omejiti, ublažiti in napeljati k idealom duhovne skupnosti in k strpnim oblikam človeškega sožitja.

Iz dveh vizij o človeštvu so torej rasli P. E. N.-klubi: iz vere v zmago razuma in srca in iz strahu pred njunim porazom, pred novo temo človeštva. Ni mogoče, da bi literatje, ki nosijo v sebi zavest odgovornosti za človeštvo v celotnem kozmičnem dogajanju, kjer človek vidi v sebi najvišje naravno bitje, odklanjali také pojmovano mednarodnost in medrazrednost. Nobena resnična ljubezen do lastnega naroda ne izključuje neke nadnarodne zavesti. Ljubezen do naroda in njegove svojstvenosti je tesno združena s pesnikovo osebnostjo, ki je nastala v tem narodu in ki hote ali nehote nosi narodovo obeležje. Narod je tesno spojen s pesnikovim stvarjalnim procesom, ko se dotikata in prelivata narodova duša, živeča v jeziku, v okolju, v pesnikovem najosnovnejšem čustvenem in umskem imetju in pesnikova enkratna osebnost ali individualna duša. Noben internacionalizem ne sme in ne more tolikanj opustošiti pesnika, da bi njegovo delo izgubilo slednjo korenino v zemlji, iz katere je pesnik zrasel. Prav tako pa ne sme noben nacionalizem uničiti v pesniku tople vere v človeštvo, ki rase preko narodnostnih in razrednih osnov ali izhodišč k svojim daljnim smotrom. Najti in uravnesiti oboje, to je velika naloga, ki jo zastavlja literaturi in literatom sedanji čas, in v tej svoji ideološki opredeljenosti razumnega kompromisa med radikalnimi načeli imajo P. E. N.-klubi največji *raison d'être*. To je obenem véliki testament, ki jim ga je zapustil prvi miselni vodja in soustanovitelj P. E. N.-klubov, pokojni John Galsworthy,

čigar gentlemenski duh se ni nikdar izneveril veri v zmago človeške plemenitosti nad zlom in temo.

Danes se vidno mračé vsa obzorja in širokemu zaletu mednarodne ideje sledi tesnoba reakcija, ki pa mora prej ali slej preiti v zmerno nihanje med dvema skrajnostima. Literatje vseh narodov so poklicani, da preko P. E. N.-klubov in tudi z drugimi, neposrednimi sredstvi prispevajo vsak po svoje k razjasnitvi velikih sporov in nasprotij našega časa, zlasti še narodnega in mednarodnega načela v razvoju človeštva. Ne da bi svojo intimno ljubezen do naroda žrtvovali mednarodnosti, ki je le izpopolnitev in zadnja oblika vsake prave narodnosti, morajo gojiti tudi ljubezen do človeštva in vero v njegovo skupno usodo v vesoljstvu. Dejansko se obe ljubezni nikjer in nikdar ne izključujeta, dokler ne postaneta plin instinktov, nespameti in omračenja.

Pozdravljajoč prvo mednarodno literarno zborovanje v Jugoslaviji, želimo, da bi v negotovosti in tesnobah sedanjega neuravnovešenega časa pokazalo složnost literatov vseh udeleženih narodov v obrambi osnovnih pogojev njihovega strpnega in človeštvu koristnega sodelovanja. Naj bi zborovalci z obale in z valov naše lepe Adrije odnesli také prijazne vtiske, kakor bi jih hotela zapustiti v njih vsa naša domovina.

B. Borko.

ANTON LAJOVIC

IZKLJUČNO TOSTRANSKO POJMOVANJE KULTURE?

Opazujoč rastoči nemir javnega življenja v Evropi, so mnogi tudi pri nas bili mišljenja, da je zadnja korenina tej močni razgibanosti duhov čisto ekonomskega značaja. Naraščali so klici po preosnovanju ekonomskega družabnega reda, klici, ki so prihajali iz prepričanja, da bi z drugačno ekonomsko ureditvijo nastalo na mah čudovito duhovno in moralično zatišje. Duhovi pa, ki niso zagledani in zaverovani samo v eno stran življenjskega dogajanja, kakor je gospodarska, in katerih svetovni nazor ni zgolj materialističen, temveč jemlje v obzir tudi vse ostale realnosti življenja, predvsem realnosti duhovnega značaja, ti duhovi prihajajo čedalje bolj do spoznanja, da ni iskati sedanjemu nemiru izvora zgolj v gospodarskih težkočah in v ekonomičnem neredu, temveč veliko bolj v duhovnem presnavljanju družbe. V tem duhovnem valovanju si stopata čedalje ostreje nasproti tradicionalni nazor o svetu, čigar glavne idejne podlage izvirajo iz mišljenja, kakor se je bilo ustalilo v teku 19. in v začetku 20. stoletja, in pa povsem nov nazor, ki ga razvijajo mlade struje, katerih izhodišča se v tem razlikujejo od onih starejše generacije, da služijo mlajši generaciji kot odbojna deska za skok v bodočnost že zadnji rezultati in zadnja dognanja, ki jih je bila srečno dosegla borba preteklosti.

V našem duhovnem življenju, zlasti v literarnem, sta se ta nemir in njemu nasledujoča cepitev duhov izrazito pokazali pri naših glavnih dveh literarnih revijah, ki obe imata za seboj dolgo lastno tradicijo.

Najprej je „Ljubljanski Zvon“ doživel malo secesijo, a koj nato je sledila kriza pri „Domu in Svetu“.

Od „Doma in Sveta“ se je oddaljilo znatno število mladih književnikov, med njimi prav nadarjene glave.

A novi „Dom in Svet“ je izšel šele sredi marca. Uredništvo je novo in je že 19. februarja 1933. v „Slovincu“ objavilo svoje programatične smernice. Naravno je, da te ne morejo biti bog ve kako točne, ko je uredništvo v kratkem hotelo orisati silno obsežne naloge in smernice, ki si jih postavlja.

Nas zanima predvsem en stavek tega programa, ki se glasi: „Kakor ‚Dom in Svet‘ odklanja izključno tostransko pojmovanje življenja in kulture, tako mu je tuj vsak neživljenjski apriorizem in neduhovni utilitarizem.“

Kaj so si uredniki mislili pod neživljenjskim apriorizmom in neduhovnim utilitarizmom, je močno nejasno, zato se ne kaže spuščati glede tega v kako razpravljanje.

Da „Dom in Svet“ kot izrazito katoliški list odklanja izključno tostransko pojmovanje življenja, je čisto razumljivo, ker je onostransko življenje za katoličana dogmatična resnica.

Toda, ali je odklonitev izključno tostranskega pojmovanja kulture, celo za katoličana, res tako zelo preprosta in jasna kakor prejšnja odklonitev?

Seveda je treba najprej orisati obseg tega, kaj naj razumemo pod besedo kultura in kaj verjetno pod njo razumejo sami uredniki „Doma in Sveta“. Očividno je, da pri tem ne mislijo n. pr. na kulturo kot na gojitev in obdelovanje zemlje, temveč da mislijo na kulturo duha. V duhovni kulturi pa zopet ne na kako tehnično izobrazbo, recimo na izobrazbo v znanju kemije, tudi ne na kako pravno kulturo, očividno tudi ne na religiozno kulturo, zakaj za gojitev izrazito verskega in cerkvenega življenja imajo krogi, ki so istega svetovnega nazora kakor uredništvo „Doma in Sveta“, določene druge liste in revije, tudi ne gre v pričujočem primeru za gojitev, recimo, čiste filozofije ali za obravnavanje socioloških predmetov, torej za naloge, ki se jim posveča „čas“.

Po preteklosti „Doma in Sveta“ je marveč smatrati, da se bo tudi pod novim uredništvom ukvarjal „Dom in Svet“ le z umetnostno kulturo, in sicer tudi predvsem z literarno in likovno umetnostjo. Program novega uredništva „Doma in Sveta“ more imeti torej v mislih predvsem, in menda bi skoro lahko rekli izključno, ta zadnja dva predmeta umetnostne kulture.

Če pa je že ta predmet določen, kako je torej potem to z *onostranskim* pojmovanjem te kulture, ko uredništvo tako odločno odklanja izključno tostransko pojmovanje kulture?

Bojim se, da bo onostransko pomembnost literarne in likovne umetnostne kulture precej težko najti.

Sicer niso daleč za nami časi, komaj je tega nekaj desetletij, ko so duhovniški sotrudniki „Doma in Sveta“ naše literarne proizvode ocenjevali z izrazito cerkvenega in katoliško-moralnega stališča, ali bolje rečeno, s stališča, o katerem so ti sotrudniki sodili, da je cerkveno in katoliško-moralno. Jaz namreč rahlo dvomim, če se prvo in drugo stališče res krijeta.

Ne rečem, da je tudi taka ocena možna in legitimna, kakor si enako čisto lahko predstavljam, da se jurist loti analize sodniške preiskave v „Razkolnikovu“ ali pa sodniške razprave v „Bratih Karamazovih“ ter jih premotri z vidika svojega pravnega mišljenja. Prav tako se dá misliti, da zdravnik-psihiatr razmotriva, je-li Dostojevski pravilno popisal psihologijo božjastnika v „Idijotu“? Vse to se dá zamisliti, je na sebi čisto legitimno in utegne biti tudi zelo zanimivo.

Toda tak specialistovski vidik ni stvar literarne revije ali revije, ki obravnava likovno umetnost. Taka revija mora izhajati iz čisto drugačnih, bodisi formalnih ali pa stvarnih pretehtavanj, ne da bi seveda bilo treba, da pri tem ostane popolnoma v ozadju urednikov svetovni nazor. Saj bi to niti ne bilo lahko mogoče, kadar gre za take stvari, ki bi bile v direktni opreki z urednikovim svetovnim nazorom.

Čim pa je religiozno tehtanje stvari, kot literarni reviji stvarno tuje, v glavnem izločeno, pa mislim, da s tem močno odpadejo onostranski vidiki.

Trdim celo, da nobene umetnostne kulture ni mogoče gledati po onostransko.

Saj je vsa umetnostna kultura po svojem bistvu navezana izključno na tostransko življenje.

Zakaj njeno funkcionalno bistvo je, da služi družbi.

A vse, kar je v človekovem življenju družbenega, ima izrazito tostranski značaj.

Tak tostranski značaj ima celo sama katoliška cerkev z vsemi svojimi organizacijskimi institucijami. Saj v onostranskem življenju duš ni nobenih družbenih odnosov več.

Mislim, da bo težko ugovarjal tudi katoličan, če rečem, da se ni zgodilo in se ne bo, da bi kedaj ves narod ali vsa družbena skupina in korpore vkorakala v nebeško kraljestvo ali pa v vice ali pa v pekel.

Srečen ali pa nesrečen prehod v onostransko življenje je rezerviran vedno le posamezni duši. Le kot posameznica dobi duša po lastnih zaslugah ali grehah svoje mesto v onostranskem življenju, pa najsi bi bila ta duša v tostranskem življenju prebivala v človeku, stoječem v najvišjih ali najnižjih hierarhijah cerkve, in sicer cerkve kakršnekoli.

Za umetnostno kulturo so torej, ko gledamo vse umetnostno življenje kot izrazito družbeno doživljanje, odločujoči tostranski vidiki v tako daleč segajoči meri, da onostranski vidik skoro ne prihaja v poštev. To pa toliko manj, čim bolj je družbeno življenje intenzivno specializirano in je bistvena naloga: oblikovati dušo posameznika v smislu onostranskih vidikov, prihranjena v moderni družbi udejstvovanju cerkev in njihovi gorečnosti.

KNJIŽEVNA POROČILA

Tavčarjevih zbranih spisov I. zvezek. Uredil dr. Ivan Prijatelj. V Ljubljani 1932. Izdala in založila Tiskovna zadruga. XII + 506 str. (Gospa Amalija. Dona Klara. Povest v kleti. Antonio Gledjević. Bolna lju-bezen. Mlada leta. Margareta. Ivan Slavelj. Valovi življenja. Med gorami.)

S prvim in obenem zaključnim zvezkom smo dobili zbrano vso Tavčarjevo beletristiko od „Cvetja v jeseni“ in „Visoške kronike“ pa do njegovih prvih literarnih poskusov. Šest zvezkov je njegovega literarnega dela. Zasluga za to, da smo dobili delo zbrano — prav letos je bila desetletnica Tavčarjeve smrti — gre predvsem prof. dr. I. Prijatelju, ki je ogromno gradivo zbral, uredil in mu napisal komentar, tako da je ta izdaja lahko vzor vsem podobnim izdajam, in pa Tiskovni zadrugi, ki je izdajo omogočila. Uredniku je zlasti otežkočalo delo, da je ta izdaja izhajala, kakor sam navaja v opombah, „od zgoraj navzdol, v obratnem zapovrstnem redu“, pri tem postopku pa mu je bilo „težko vzpo-

stavljati pisateljevo organsko rast od začetniških poskusov do njegovih najzrelejših stvari“. Kljub temu se je uredniku v polni meri posrečilo, podati obširno delo, ki bo po svoji znanstveni poljudnosti ustrezalo zlasti inteligentu. Pred nami stoji v svoji končni in zaključeni obliki Tavčarjev pisateljski obraz, kakor je nastajal, se razvijal in slednjič vzrasel v podobo svojega časa in slovenske miselnosti.

IZ dveh struj je pognal Tavčar. Ena je izhajala iz našega javnega življenja, ki ni omogočalo človeku, da bi napravil dostojno politično kariero: kdor se je temu posvetil, je vršil mučno in za tedanja dobo nevhvaležno delo, ker je narod tičal še globoko v temi politične nezavednosti in družabne nerazgledanosti. Zato se je obračala učeca se mladina bolj k narodno-probudnemu delu, za katero je literatura nudila primernejše torišče udejstvovanja. Za to nalogo mladine se je najbolj zavzemal Janežičev „Slovenski glasnik“, Levstik pa ji je že v njem postavil prve temelje. Jurčič je vpesnil narodno blago, dočim je Stritar prvi poskušal razširiti naše ozko obzorje in mu dati — vsaj na videz — svetski obraz. Stritar je bil tudi tisti, ki je poskušal mladino speljati od politike k literarnemu udejstvovanju. Druga struja je prihajala iz Nemčije. S seboj je prinašala *meščanski liberalizem* in obenem zagovarjanje narodno-politične in narodno-gospodarske svobode. Pri nas je to za tedaj pomenilo še revolucionarno gibanje, čeprav je bilo drugod že v zatonu. Njegov ideološki glasnik in zagovornik je postal Ivan Tavčar.

Ta dvojnost — romantično narodno navdušenje in vzkresnitev meščanskih, gospodarsko-liberalnih idej, ki so mu bile razodetje in časovni evangelij obenem — je najboljša oznaka Tavčarjevega dela. Zanimivo bi bilo na tem mestu obravnavati Tavčarjevo miselnost, ki je tedaj poznala in zagovarjala *meščana* nasproti fevdalnemu gospodu, toda, zdi se, tudi to bolj zavoljo navidezne modernosti ideje, kakor pa iz spoznanja krivice. Četrty stan — proletariat — *zanj* še ni eksistir! Iz opozicije proti konservativnemu, moralističnemu naziranju Luke Jerana in pa, „ker je bil tiste dni moderen ‚liberalizem‘, kakor je danes moderen ‚socializem‘, je hotel v svojih spisih zastopati liberalizem.“ Ta Tavčarjeva izjava je njegova obsodba in opravičilo obenem. Ideje, ki so mogle koga ogrevati pred petdesetimi leti, danes mladega človeka odbijajo, da jih ne more jemati resno, v Tavčarjevem delu pa so bolj ali manj naivne. Tako na primer njegovo romantično zanesenjaštvo: „Domovinska ljubezen — brez nje se mora svet zgruditi v nič, v večno temo, iz katere se je ustvaril.“ (III. str., „Bolna ljubezen“.) Njegovo delo pa kliče po podrobni kritični analizi in obračunu.

Tavčar je bil vseskozi aktivna, borbena natura, imel je močan smisel za aktualnost in bil morda sploh naš največji epični talent, ki pa spričo naše tradicije in naših razmer ni mogel dati dela, ki bi seglo preko poznane slovenske solidne povprečnosti, dela, ki bi bilo smer in pot v bodočnost, ker je vse preveč tičalo samo v mejah tedanojsti in preteklosti. Zaradi tega je Tavčar sicer edinstvena, samosvoja in samostojna pisateljska individualnost, njeno tragičnost pa vidim v tem, da ni mogel preko časa in preko sebe. Njegovo delo je za nas kulturno-zgodovinski in obenem kulturno-družabni dokument svoje dobe in zahajajočega človeka in kot tako nam ga je jemati v presojo, zaradi česar ni danes umetniško prav nič izgubilo, kolikor je imelo moč, da tako tudi ostane.

Zelo točno nam ga označuje prof. Prijatelj v Uvodu k IV. zvezku Zbranih spisov: „Bil je ves čas svojega življenja košat kmetiški velikaš (!), ki se ob nedeljah ter praznikih vozi ob zvonjenju farnih zvonov v ozaljšano cerkev in na koncu svojih dni mirno umira, zavedajoč se, da bodo nad njegovo krsto duhovniki v zlatih plaščih ob bučanju orgel služili mašo za njegov pokoj in ubrano peli domači zvonovi, ko ga bodo kmetiški gospodarji, njegovi bivši tovariši, polagali v naročje domače zemlje.“

Prvi zvezek se odlikuje, kakor vsi prejšnji, po blestečem literarno-zgodovinskem uvodu profesorja Prijatelja, ki podaja analizo postanka Tavčarja umetnika ter vsebinsko analizo priobčenih spisov. Zvezek zaključujejo izčrpne urednikove opombe, ki prinašajo mnogo zanimivih literarnih beležk, več variant „Gospe Amalije“, črtico „Nasproti stari palači“ in poskus žaloigre „Erazem iz Jame“. Urednik obljublja zbrati Tavčarjeve feljtone, literarne in glavne politične govore v enem zvezku in literarno študijo o Tavčarju. S tem bo dobila Tavčarjeva osebnost potrebno enotnost, kajti skoraj nemogoče si je Tavčarja misliti brez osvetlitve njegovega političnega udejstvovanja. Njegovo celotno delo pa potrebuje temeljite sociološke obravnave. *Stanko Janež.*

J u š K o z a k: C e l i c a. Tiskovna zadruga v Ljubljani. 1932. (Slovenske poti V.) 108 str.

Usodni julij 1914. je odsekal mladega jugoslovanskega nacionalista Juša Kozaka od sveta in ga vrgel med štiri prazne stene.

Izprva odkriva med njimi polno novih stvari, ki ga zanimajo, polagoma pa se pričinja nanj vlegati mrtva tišina. Ideja, ki ga je „razprla s postavami in zakoni“, se mu odmika. Tiho si prizna, da je ni nikoli globoko doživel. „Jelniki, ki niso proti zakonom grešili le napol, temveč v jasni zavesti in globokem občutju, imajo v celici lažje življenje in jasnejšo pot.“

Z neugnanim instinktom zdravega človeka grabi najneznatnejše drobtinice, ki bi mu utegnile utešiti rastočo lakoto po življenju. Z napeto pozornostjo opazuje muho, ki se je prikradla v celico, poln bojazni, da bi mu ne ušla; čudovite skrivnosti vidi razpete med zelenjem osamele lipe na zapuščenem dvorišču; zleknjen vpija solnčno liso, ki ga edina spaja z vnanjim svetom. Toda suha stvarnost mu pričinja tlačiti duha in vpijati sokove. Strahota uklenjenosti rase s praznoto. Obup nad lastno nemočjo se stopnjuje v mržnjo, ogorčenost, zlobo, pobesnelost. V napadih besnosti, ko izgublja „poslednjo moralno oporo, da bi zdržal med golimi stenami“, se pričenjajo uveljavljati v njem „najpodlejši in za človeka poniževalni nagibi“.

V ravnateljju spozna pristaša zakona, „ki mu službena varnost daje potuho, da lahko pljuje človeku v lice“, nemškutarja, enega od izrodkov, „ki so po navadi izgubili svoje moštvo in jim je ostala edina opora v slepi vdanosti, ki njihove človeške nravi izpreminja v hlapčevstvo“. Vzradoščen odkrije v njem svojega izrazitega nasprotnika, kateremu se bo lahko upiral in dal s tem duška svoji maščevalnosti. Z gnusom se kesneje zgrozi nad „ogabno zlobo“, ki ga je zavedla, da se je v uporu zoper oblast, ki mu je vzela svobodo, znesel nad brezpomembnim, neznatnim poedincem. „Celica je ostra preizkušnja za človekovo nravnost.“

Izbruhom poniževalne besnosti sledi onemoglost, otopela vdanost. Samota ga je prelomila.

Iz suhe in trezne praznote prično tiho vstajati spomini. Plastično rase iz preteklosti dogodek za dogodkom, človek za človekom; tudi taki, ki jih je že davno prešel. Kar je kdaj komu hudega storil, ga boli kot nikoli poprej. Tišina celice zrcali njegova dejanja v neizprosni resnici: vsa nepristna patetičnost se razblinja, izčiščena preteklost živi s podvojeno močjo.

V zrelih letih, v delu močnejši kot kdajkoli poprej, odkriva Juš Kozak preprosto in neprisiljeno svojo mladost v najglobljih plasteh. Prva poglavja njegovega življenja žive pred nami, kakor so se razvijala v pretrganem filmu človeku, prečiščenem v grozi praznote in osamelosti. Žena se mu javlja v vseh oblikah, ki jih je kdaj srečal; materino obličje, ki se ga ni mogel domisliti od njene smrti, se mu prikaže v trenutku največje izmučenosti; narava zaživi pred njim v najsvetejših hipih, ki so mu bili odkrili skrivnost Stvarjenja in smisel življenja; borba za idejo narodove svobode in južnoslovanskega zedinjenja raše in ugaša pred njim.

Svojevrstna, kakor je snov, je tudi gradnja. Dočim opisuje prvi del knjige jetnikovo aktivno življenje v celici, v drugem delu jetnik samo podoživlja svojo preteklost. Osrednje poglavje, ki loči oba dela, je povest o kaznjencu Vojtri, ki ima le malo zveze z ostalo knjigo.

Stilistično se oba dela krijeta, ker je preteklost enako živo realistično prikazana, čeprav v odlomkih, ki jih prekinja osnovni motiv — neposredno življenje v celici. Čim bolj se delo bliža koncu, tem bolj se oddaljuje celici in leposlovju v teoretično razpravljanje.

Vse to je vzrok, da se dejanje ne vrši v enotni liniji in vzročni zaporednosti, marveč da so nekatera poglavja, predvsem v drugem delu, enote zase, ki bi jih spet tu pa tam mogli razklati v več manjših samostojnejših enot. (Najznačilnejši primer je Vojtra, s katerim se pisatelj na 54. strani docela razstane, dočim ga na 56. strani spet mimogrede omenja. — Da je delo polagoma nastajalo, priča tudi avtorjeva trditev v avgustu, da razen nekih kaznenk že dva meseca ni videl ženske [str. 55.], ker je med tem že pozabil, da nekaj poglavij spredaj [str. 34.] govori o ravnateljevi hčerki, ki jo je včasih opazil pri oknu in se iskal ž njo z očmi.)

Vseskozi realistična izpoved nastaja v epični distanci, zaradi katere včasih trpi kak prizor, kjer bi pričakovali neposrednejše razgibanosti. (Ob izbruhih besnosti izgubi n. pr. zaradi umerjenega tona bolečina na neposredni dinamiki in elementarnosti.) Najneposredneje se nam približa v svojem religioznem doživetju planin. Najbolj plastičen je v nekaterih epizodah, katerih najobširnejša in najmočnejša, v potankostih umetniško izdelana, je tragična povest o Vojtri — ena najlepših, kar jih premore naša književnost. Snov je avtorja zgrabila s tako silo, da se ji je tudi stilistično ves predal. Sočnost in svojevrstnost jezika v tem poglavju podčrtava marsikak šibek odlomek v ostalih, kjer je tu pa tam nejasen v izražanju in ne brez jezikovnih (deloma tiskovnih) napak. Na splošno pa je prav tako v jeziku kakor v načinu razporeditve snovi sodoben in zanimiv: stvaren, preprost, pristen, zelo domač in naš. Njegovi stavki so večinoma kratki, goli, trdi in brez vsakih nepotrebnih priveskov.

*

Kozakova „Celica“ je svojevrsten pojav v naši književnosti. Je več ko niz spominov in več ko kos enkratnega življenja. Simbolično se dviga v mračen

izraz dobe, ko smo komaj še hropeli pod pritiskom vkovanosti, molka in praznote.

„Celica“ je poglavje slovenske poti.

Marja Boršnik.

Knjige Goriške Matice za leto 1933. V štirinajstem letu svojega obstoja je izdala Goriška Matica pet obveznih in eno neobvezno knjigo, vsega skupaj kakih 850 strani leposlovnega in poljudno-znanstvenega štiva. V leposlovju prvači neobvezni roman *Franceta Bevka „Železna kača“*, o katerem smo že poročali. (Gl. LZ, 1933, str. 51.)

Koledar Goriške Matice za leto 1933. Če bodi ena izmed vrlin poljudnih koledarjev mnogovrstnost njihove vsebine, je treba priznati, da je uredništvo pri tem koledarju to zahtevo upoštevalo v najvišji meri, in vendar tako, da se ni prepustilo nezdravemu hlastanju po senzacijah. Vsa snov je tako razvrščena, da knjiga v svoji celoti duševno dviga, zabava, poučuje, vodi, koristi, pomaga, opozarja, vzgaja. Glavni pripovednik Tone Čemažar, znan iz prejšnjih letnikov, je v napeti, življenjsko resnični noveli „Gmajni“ izklesal kovača Gregorja, ki pri delitvi gmajne v borbi za pravice prikrajšanih kajzarjev pobije zemljemerca in pade nato v boju z orožniki. Fran Žgur je objavil nekaj prirsčnih pesmi, ki po toplini občutja in po zvočnosti često spominjajo na Gregorčičeve. Bolj miselne so pesmi Slavka Slavca, ki je sestavil tudi nekaj obletniških prispevkov (o Ivanu Trinku, sedemdesetletniku, o Goetheju in Garibaldiju). Emil Komel poroča o razvoju glasbe in domačih instrumentov. Urednik je priridel nekaj krajših prevodov iz tujih slovstev in nekaj poljudnoznanstvenih člankov. Naslovni „Sejalec“ ter vzporedno menjajoči se verski in domorodni motivi v nadmesečnih risbah Julčeta Božiča dajejo koledarju povsem novo lice, razodevajoče zdrav umetniški okus.

Slavko Slavec: „Med srci in zemljo“. Ta povest iz življenja našega ljudstva v neposredni goriški okolici pripoveduje o Kraljevem Mirku, omahujočem sprva med tvorniško delavko Tončko in kmetiško Ivano Lukmanovo, h kateri ga končno popolnoma nagne tudi ljubezen do zemlje.

Nande Vrtnjakov: „Pogled v svetovno zrcalo“. Te „zgodovinske slike za mladino“ so nekakšen cvetnik iz naših najboljših zgodovinarjev (Gruden, Starč, Apih, Kaspert, Bučar, Jesenko i. dr.) s pestrimi zgodovinskimi prizori in razpravami od Atile do krimske vojne. Opombe o nekaterih naših zgodovinarjih se odlikujejo po prirsčni živahnosti, posebno zadnja o Janezu Jesenku, ki žehiti od toplega navdušenja ob spominu na izvrstnega učitelja.

Praktičnim potrebam goriških Matičarjev služita Majeva in Potrata. Gizela Majeva je obdelala v „Telesni vzgoji otrok“ vse najvažnejše, kar se tiče nege in hrane zdravega in bolnega otroka, po načelu, da je za otroka tudi najboljše komaj dovolj dobro. Spretno je premagala glavno težkočo: kako naj poda jasna in točna navodila, primerna raznim družabnim slojem, veljavna po možnosti za mesto in vas. — Dr. Josip Potrata je v dopolnilo svojih prejšnjih poljudno-zdravstvenih knjig izdal to pot „Prvo pomoč v nezgodah“ s tehtnimi strokovnjaškimi nasveti za razne prilike in neprilike.

Poudariti moramo še, da vlada v vseh Matičnih knjigah precejšnja jezikovna čistost in da očituje večina njenih sotrudnikov zdrav smisel za pravo slovensko pisanje, ogibajoč se jezikovnih nepravilnosti, ki jim podlegajo razni strokovni listi in dnevno časopisje.

A. Budal.

Ante Dukić: Od osvita do sutona. Zagreb 1932.

Svojevrsna je ta knjiga pesmi, ki so krepko delo izvirnega duha-opazovalca in umetnika-oblikovalca, pa čeprav so podana v njej doživetja, včasih tako intimno osebna, da ne bi mogla pri drugem, manj silnem tvorcu in borcu izzvati v bravcu tistega močnega notranjega odmeva, ki je potreben za duhovno in estetsko uživanje vsakršne umetnine. Če še dodam, da pomeni ta zbirka pesniških izpovedi nekak življenjski obračun 65letnega pesnika s samim seboj in z razmerami ter nekaterimi ljudmi v „zemlji Sirotici“ (Istri), se moramo še bolj čuditi čuvstveni neposrednosti in izrazni monumentalnosti njegovega pesniškega stila, ki je še po tako dolgem časovnem razdobju dal mogočen obraz tem primarnim življenjskim doživetjem. To se je zgodilo le zato, ker ji bil v njem že od mladih dni ves nemiren in živ gon, „da orem, da izkupim pradedovski dug“. Vse pa za „zemljo Siroticu“, ki jo ljubi, kakor pravi sam:

„A ja bih i kosti svoje dao,
da ih u zemlju zaorem;
i oči svoje, da ih zasijem u njivu,
da iz njih nikne cvijeće novo;
i krv svoju, da zalijevam njome
cvijeće ovo u orištu svome;
da srdačno zamiriše drevna djedina
i svaka njena ledina
što kroz vjekove duge
ležaše pusta.“

(Zavjet, str. 12—13.)

Zato se tudi s to knjigo v pesmi „Osvit“ vrača s toplo in svetlo mislijo k velikemu liku istrskega preporoditelja in prosvetitelja, škofa Juraja Dobrile (1812—1882), ki se ga je prvič ljubeče dotaknil že v svojem znanem, samoniklem spisu „Iz dnevnika jednog magarca“, kjer je to veliko „ježensko srce“ zajel v prikupen, skoraj s svetniško gloriozno ovenčan tip „biskupa Dobrašina“.

Naš pesnik sam pa je, o ironija življenja, v Istri doživel do neke mere cankarsko usodo, kajti „rodoljubi od zanata“, ki „u narod zalaze na hoduljama visokim“ in se „bave patriotizmom, bubnjanjem i pizmom“ ter „umiju vazda glumiti vješto medene riječi i sećerni smijeh“, mu niso dali do svobodnega diha, do razvoja, ker

„čovjek iz duhovnog svijeta
gladan i žedan, gol i bos,
jadan je stvor
i opasan stranac,
kojega treba svezat u lanac,
da ne sije razdor u njihov tor.“

(Bogovi, str. 22.)

Zato se mora sam vreči v to neenako borbo z zmajem lažnega rodoljubja, zapuščen, omalovaževan od vseh: „čas grozan ko lavski zub, čas mio kô čedo kad se smije“, in je igrača usode božje, ki mu je v težkih dneh trpljenja in zdvajanj kot „glas iz Visine“ odkrila:

„U olovo te bacih samo zato,
da ti bude dato,
da u olovu postaneš zlato.“

(Bijeg, str. 22.)

V izgnanstvu, daleč od rodnega kraja in očetovega doma, ga obsije pre-roška slutnja, da zapiše grožnjo „gazit ćete i vi tuđe ceste: i u vaš će dom tresnuti grom“, kar se je na njegovih mučiteljih in tlačiteljih za pol človeškega življenja kesneje tudi izvršilo, ko se je pod pritiskom poveljnih razmer „ras-trkalo vaše stado lijepo, što vas je slijedilo slijepo, a razpada se i „društvo za uzajamni kad“. In takrat se mu zazdi, da je prišla ura osvete, čas, ko naj človek iz jarka, ponižan in razžaljen v življenju tisočkrat, stopi pred svoje tirane, zahtevajoč za trpljenje svoje (in najbrže tudi tuje!) primerne kazni. A ta osveta je kazen človeka, ki je iskal vse življenje srca, dobrotnega in toplo ogrevajočega:

„Neću da jadni blijedite
i od strave sijedite;
i groze da se ledenite.
Dosta mi je — sasvim dosta:
da se preda mnog crvenite.

(Osveta, str. 36.)

Sele ko je ta osebna pesniška osveta izpolnjena, se njegovemu srcu odpró drugi problemi v življenju: ljubezen, zemlja, narava, domovina, Bog, resnica in pravica, ali, kakor je sam zapisal, „duh iskonski“, ki obsega: „Ljepotu, U Ljepoti Dobrotu. U Dobroti Pravdu. U Pravdi Istinu. U Istini Svijetlo. U Svijetlu Toplinu. U Toplini Slast. Največju. Najčišću. (Traženje, str. 92.)

Njegova titanska borba za spoznanjem Absolutnega, Boga in večnosti, ga vodi skozi vročične privide sanj in misli, mimo prepadov zanikanja ter po iskanju rešne misli in ideje v življenju ter naravi do edinega trdnega, resničnega spoznanja:

„Ugledat Me možeš samo duhom,
ni kroz oči, ni kroz čulo koje,
ni kroz razpuklino nebeskoga svoda,
već jedino kroz srce svoje.
Kroz srce — razpuklo od bola.“

(Osveta, str. 111.)

Zato je tudi njegova ljubezen do žene nekaj asketsko čistega, pranagon-skega, prvobitnega, daleč od sentimentalnega erotizma, ki je cilj samemu sebi. Dukićeva žena je „prava žena“, ustvarjena v trpljenju samoočiščenja. „Ona je bezimena. Ona je samo — žena“, poveljučana, kakor je sam zapisal, v muki in hrepenenju „Velike Noći“.

Zemlja in narava (istrska pokrajina, podana v skopih, a ostrih črtah starinskega lesoreza) služita Dukiću, da „srce se stišava: u njemu zaspava zmaj i zmija“. Tja hodi iskat miru, ko gre „putem novim i netaknuto čistim“, ker „niko tu još nije pregazio crva. Nikad nije tu prošla ni tuga ni bol“. Odmev prestanih bridkosti se mu trenutno utrne v samotni dneva, ko se potaplja v siromašnost istrske pokrajine, kjer je pravi vladar samo kamen.

Na tej gorski samoti, ki je mirna, a strašna v svoji veličastni negibnosti, se spomni Boga, ki mu hoče sezidati na bregu kapelico „za Te i za me“,

„da se sami na miru porazgovorimo
i jedan drugome srce otvorimo,
i da odlučimo što ćemo dalje.

(Na brijegu, str. 65.)

V tem stavku, samozavestnem, mogočnem, je toliko pobožne iskrenosti ter žive zavesti moči in vrednosti pračloveške, da ne podvomiš niti za hip v umetniško resničnost samodarovanja na „Svetom Brdu“, kjer mu je plamen na žrtveniku rajsko blažen in po godu ter je sladka vsaka njegova rana,

„kad je vatra iznutra jača neg svana.

(Žrtva, str. 69.)

Celotna skupina teh pesmi, ki so svojevrsten izraz močnih pesniških doživetij samonikle duševnosti, ki je mogla dozoreti v svojo polnost le v dolgem samotarskem življenju, je sklesana ko iz kamena. V mogočnih kvadrilih se dviga njih monumentalen izraz od kitice do kitice svobodnega umetniškega stila, ki mu prost verz, notranje in zunanje uglašen, teče v silnem čuvstvenem in miselnem zagonu ko v zimskem solncu sproščen gorski slap.

Zato morajo utrpeti pesmi sledečih odstavkov na moči umetniškega vtisa, čeprav obsegajo marsikateri toplo občuten motiv ter nekatero miselno in izrazno dobro pogojeno pesem. Naj imenujem n. pr. „Oblutak“ in ono nežno lepo pesem „Božja njiva“, ki je očetovsko gorak spomin na „četiri hrastova križa“ v Istri, pod katerimi „zasijano je osam očica moje dječice“, s pesniško uspejo primerjavo „osam mojih ugaslih svijeća“.

Če se ustavim ob koncu svojega poročila še enkrat sintetično ob tehtni vsebini in obliki tega uspelega novega Dukičevega knjižnega dela in ga v duhu vzporedim s prejšnjima njegovima knjigama, z znanim „Dnevnikom jednog magarca“ (izšel 1925.) in s „Pogledi na život i svijet“ (izšli v dveh izdajah leta 1927. in leta 1929.), moram ugotoviti, da poslednje njegove pesmi v marsičem izpopolnjujejo njegov dosedANJI človeški in umetniški obraz. Kajti, če je bil v prvem svojem književnem delu duhovit v gledanju in epično širok v podajanju nacionalnega in kulturnega prepورا naše Istre in če je bil v svoji drugi knjigi sokratsko globok ter mestoma epigramatsko stvaren in kratek v pogledih na svet in življenje okoli sebe, je s sedanjo knjigo pesmi, iskrenih do fizične bolečine, toplih in krepkih do upornega sarkazma, srečno dopolnil v vseh notranjih in zunanjih odnosih duhovno obličje samega sebe, svoje rodne pokrajine ter nekdanjih ljudi in razmer v njej. In to je bridko lepo poslanstvo sleherne prave umetnosti!

Janko Samec.

L'Ermite - J. Gregorič: Kako sem ubila svojega otroka. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 1932.

Eden najbolj znanih katoliških pisateljev sodobne Francije prikazuje borbo matere, ki s silo usmerja korake svojega sina, da ga ohrani sebi: najprej ga odvrne od duhovniškega stanú, nato pa od službe domovini, ko mu med vojno preskrbi mesto v zaledju.

Snov in koncepcija povesti prikazujeta pisatelja kot izrazit tip povprečnega, religiozno usmerjenega Francoza, ki očituje poleg verskega fanatizma tudi močno šovinistično razpoloženje. Kot propovedniku nauka o miru in ljubezni mu niti na misel ne pride, da bi prikazal nemoralno stran vojne ter osvetlil v pravi luči njene vzroke in posledice, temveč jo vseskozi proslavlja kot častno dejanje domovine. Njegov junak se ustrelí, ker ne more preboleti tega, da je sledil ženi, namesto Bogu in domovini (v vojno). „Kajti ženska je grenkejša od smrti —“, ta refren se ponavlja v knjigi poleg drugih podobnih konstatacij brez smisla in utemeljitve.

Vobče je knjiga pisana pristransko, vsiljivo tendenčno, kar ji jemlje vsak videz prepričevalnosti, dasi nudi osnovna misel važen problem, vreden pozornosti in razmišljanja: ljubezen matere do sina, ki prehaja v grd egoizem. Mativdova zahteva, da se sin vživi v njeno miselnost, da deli z njo njene težnje in interese, vobče da živi njeno življenje. V najmanjši stvari mu ne pusti lastne volje in mu tako ubija samozavest in možnost oblikovanja lastnega življenja po svojem nagnjenju. Povsod v življenju srečujemo take matere, a tudi očete, ki z despoticno gesto zabranjujejo svojim otrokom življenjski razmah in polet po lastni zamisli in težnji ter mu tako zlomijo hrbtenico za vse življenje.

Ta osnovna zamisel, obdelana z vidika individualnega psihologa, bi nudila delo, ki bi imelo resnično stvarno vrednost. Ker je pa tendenca knjige povsem drugačnega značaja in ker to tendenco podkrepljuje tudi naravnost nemogoče naziranje o življenjsko važnih vprašanjih, kakor je vprašanje zakona ter demagoško naziranje o vojni, moramo knjigo kot izrazito reakcionarno delo odkloniti in bi naša prevodna literatura ničesar ne izgubila, ko bi ta prevod izostal.

A. V.

GLEDALIŠKI PREGLED

D r a m a. „Zločin in kazen“ v dramatizaciji P. F. Krasnopoljskega. Režiral je Bratko Krefc.

Roman je znan kot težko štivo. Dostojevski nam razgrinja skrivnost zločina in kazni v zrcalu nemirne duše. Ruski študent Razkolnikov ni predstavnik naroda ali sloja, marveč mu je pisatelj z globoko psihološko analizo očrtal občne človeške meje. Njegova tragika pa je notranja. S tem postajajo vse osebe v okolici stranske. Udeležujejo se njegove tragedije pasivno. Teža dejanja leži na njem. Ljudje mu jo lahko le še lajšajo ali večajo, nihče pa mu je ne more odvzeti. Osebe ne ustvarjajo tragike, temveč so le povodi za njen izraz!

Kakor roman, mora biti tudi drama odvisna od nevidnega dogajanja, kar za oder končno pomeni vrsto rahlo nanizanih slik. Za dramatizacijo sta dani sicer še zmerom dve možnosti: ojačevanje zunanosti ali pa popolna psihologizacija, toda izkušnja je najbrže prepričala naše gledališko vodstvo, da sme izbrati drugo možnost, pri čemer odloča materialno primeren igravec — Razkolnikov.

Študenta Razkolnikova je igral *Kralj*. Režija prve slike mu ni dala dovolj jasne podobe, da bi bil pognal dejanje pred seboj. *Cesar*, Sonjin oče, kateremu je tu dramaturg dal glavno vlogo, preveša v razkrojenem okolju pozornost le preveč nase. Vsi ostali so preokorni. Tembolj pa se je *Kralj* odgnal do visoke izraznosti v drugih prizorih in tembolj je režija rastla v malem, v podrobnosti intenzivnega doživljanja po zločinu, dokler se ni pozornost gledalcev razblinila na igri preiskovalnega sodnika. Tega je ustvaril prav po idealni podobi *Lipah*. Razmerje umetniške zrelosti, kakršno se je tu pokazalo, je za oba igravca častno. Po svoji dognanosti je njun prizor med najmočnejšimi, kar jih je naš teater ustvaril. V njem je režija tudi dosegla stopnjo zadostne napetosti, zunanje nevarnosti za junaka, ki je sicer drama pogreša in si s tem zmanjšuje pomen zločinčevega — nevidnega — dejanja. Dosegla je potrebno elektrenost ozračja. V tej se giblje Razkolnikov pozneje, v svetu svojega zasebnega življenja. Iz prejšnje razburjenosti prehaja v nežno intimnost, ki si je želi. Od naivnega prijatelja Razumihina (*Sancin*) in iz sodniških mrež gre na pot do ženske, išče

za svojo sodbo človeka. Skrbno mater in zvesto sestro sta *Medvedova* in *Bol-tarjeva* označevali s prav skladno sorodnostjo. Prehod k Sonji se je izrazito uveljavil tudi v inscenaciji. Pomen žensk je povečala notranja borba v Raz-kolnikovu. Igralke treh vlog so ta pomen popolnoma ustvarile. *Vida Juvanova* je v zadnjem dejanju dosegla močan uspeh, ki bi učinkoval še močnejše, ako bi dramatisacija ohranila prizore, v katerih temelji Sonjina globoka vera v Raz-kolnikova, ne pa zgolj ali predvsem njena dobrot. Pa tudi splošno so te žen-ske vloge v Kreftovi režiji prevzele nalogo, da učinkujejo kot kontrast nasproti osebnosti, kakršna je hotel biti junak, a ni mogel biti in zaradi tega tudi ne prenese odgovornosti za svojo krivdo. Razkolnikov sprejme pokoro. Ta tragika romana pa se lahko v drami samo nakaže in vse dramatisacije ostanejo ne-popolne.

Izmed devetih prizorov so v ljubljanski uprizoritvi posrečeni samo nekateri, drugi pa se izgublajo, zmanjšalo se je ravnotežje sveta, v katerem se dejanje godi, slike imajo potem samo še značaj ilustracije, stranske osebe postanejo mrtve, izgine igravski uspeh. Zato mislim, da mi ne bodo zamerili, ako večini ne navedem niti imena. Celotna uprizoritev je bila simpatično rešen poskus za udomačitev velikega Dostojevskega, in je končno odkrila umetniško igravsko bogastvo ansambla vsaj na posameznikih.

*

Med premiere težjih in novih dram je padla za izpremembro priljudna kome-dija „*Roksi*“, v kateri si je našla najučinkovitejšo vlogo *Šaričeva*. Jaz te vesele igrice nisem videl; občinstvo in kritika v dnevnikih sta jo sprejela prijazno in upam, da se še ponovi, tembolj, ker dobre veseloigre precej pogrešamo.

*

Lopez. Nevarnost ljubljanskega eksperimentiranja z domačim repertoarjem se je pokazala pri drugem domačem izvirnem delu. Gledališki prvenec dr. V. Bar-tola — „*Lopez*“ — je bil prvi poraz.

Dejanje te drame v treh dejanjih (12 slikah) se vrši na Španskem v majhnem baskiškem mestu. Najprej je treba povedati, da so Baski prav po krivici zašli med nas in bi se morala zoper takšno nasilje uvesti potrebna zaščita. Bartolova drama je bolj satira na nas, kot drama pa je zgrajena na Lopeza, ki naj bi bil čist kulturni delavec v boju z nečistimi in s konkretno danimi ne-kulturnimi navadami majhnega naroda. Vsi ti možje okrog njega so majhni po duhu, po značaju pa z dvema neznatnima izjemama velike kanalje. Plačani so, da pitajo maso. Alvarez jim je gospodar in on se ne zmeni za te svinjarije. On uporablja in ocenjuje vsakogar samo kot posameznika. V nasprotju z njim je Lopez predstavnik socialne zavesti. Samó naroda ni nikjer. Namesto njega drvi z Lopezom čez drn in strn zvest prijatelj, Hasdrubal. Zapletek drame povzročita junakova dekle Volpina, ker je odklonila Alvareza, z intrigami Bonus, stvarno pa junak sam. Lopez zleti iz časopisa, odstopi tudi urednik Ferridan, prične se usodna pregrupacija črnih, razkrinkajo se „značaji“ litera-tov, katerim se je Lopez že vsem namerno zameril ali jih opsoval in še potem izkorišča vse priložnosti, da jih psuje. Težko je vzdušje, zelo bolne razmere, celó študentje so že korumpirani. Galba-„Stenica“ se svobodno peča s prosti-tucijo, Perez s priimkom „Bonus“ je pravi bacil osebnostne degeneracije, ne-etičnosti. Globočina med dobrimi in slabimi je drastična in velika, tako da že res opravičuje celó boj na nož — če bi bila verjetna. Pisatelj jo je postavil kot

konkretno resničnost in vanjo pade njegov junak ter se bije — brez sredstev. Kajti edina vidna Lopezova bojna sredstva so osebne žalitve. Pisatelj je šel preko dejstva, da junakovih zaslužnih dejanj ne vidimo, da morajo moč, ki jo kot psihično moč daje sicer junakom njihova osebnost, pri njem nadomestiti krepke Hasdrubalove in lastne pesti. Sportski sta nam oba simpatična, simpatična so tudi znamenja njune drznosti, realna pa sta oba samo, dokler sta skupaj in sama v svojih fantastično naivnih slikah. Tem občutnejše so vrzeli njune okolice. Delo nima dispozicije, dejanje pa se trže na prizore, dogodke, kakršnih ne moremo imenovati dramatične, marveč prej klovnске, cirkuške. Razen hitrih potez, ustvarjenih z mnogimi slikami, nima Bartolovo delo nobene odlike. Več ko polovica oseb, skoraj vsa — sicer potrebna — okolica, igra štatiste. Slabotni humor ne more osvežiti mučnega vtisa.

Dnevna kritika je delo obsodila. Kljub temu je ljubljanski teater „Lopeza“ odigral do konca kola, ker je občinstvo pokazalo za delo veliko zanimanja. Čutili smo, da je pisatelj načel aktualno vprašanje, prav za prav dvoje vprašanj, kulturnostnih razmer in osebnosti. To je gotovo realen temelj za sodobno dramo, satiro, komedijo. Zdi se mi, da je „Lopeza“ zamorila prevelika doza primitivnosti in naivnosti.

Gregorin je igral junaka z veliko vnemo in zunanjo razgibanostjo. Napolnjeval je prostor kakor bohoten cvet narodove prešernosti, vendar pa se mu do Lopezove smrti ni posrečila tragika, v kakršno bi se naj bil z zdravim humorjem nepopustljivo uživel. Njegova mati (*Juwanova P.*) ima prav majhno vlogo, ki pa nakazuje, da je pisatelj marsikaj zanemarljivo. *Kraljev* Hasdrubal je bil krepka figura. Zanimivo je bilo videti, kako resna se mu zdi pisateljeva zasnova neverjetnega prijateljstva, skoraj oboževanja med prostakom in duhovnim vodjo. Res je škoda, da se mu ne posreči zmanjšati preobčutno revščino, iz katere se vzpenja glavno dejanje. Kljub arogantnosti je bila v tem Hasdrubalu neka naivna toplina, ki bi morda lahko dobila organsko večji pomen, a je doslej samo rekvizit spretne, prehrupne režije. Verjeten je bil v celoti tudi *Lipahov* Stenica, čeprav ni razumljivo, kako pride takšen tip v umetniško in Alvarezovo družbo. Že sama njegova vloga učinkuje kot natolcevanje. Hasdrubalov brat (*Potokar*) se ni rinil v ospredje, in to je bilo zelo prav, kajti drugače bi res ostalo premalo prostora Perezu, proti kateremu je naperjena Lopezova najbrezobzirnejša ost. Perezu si je zamislil *Skrbinšek* enotno kot izmučenca, psihoanalitično pokveko. Diplomatske sposobnosti se pa niso mogle razmahniti. Zapleten v ženske mreže, postaja skrivnosten in vreden usmiljenja. V tem pa tiči napaka režije, ki je bila sicer ostra, nasilno stilizirana. Dobro se je v nji počutil obletavajoči *Rodolfo*. *Železnik* ga je slikal zelo dobro. Originalno zunanost je dogradil tudi *Jerma*n kot Santa Fe. Duševnosti pa v tej vlogici skoraj ni, in kolikor jo je Jerma naglasil, se mi zdi celó nasprotje nameravane osrednje tragike. Ali naj pomeni ta človek gnile razmere? Gotovo jih ne ustvarja, prej bi pomenil izhod. Pa tudi Ferridan nakazuje potrebo boja v bistveno drugi smeri, ne v Lopezovih osebnih napadih. *Drenovec* se je v tej vlogi poskušal z nove strani, kar je prav pametno. Več razmaha kakor on pa ima *Levar* — Alvarez. Bogataš je pri Bartolu skrivnosten, ker je naraven in odkrit. On ni kriv razmer. Zaničuje literate, kakor zaslužijo. V tem je notranja ost satire, ki jo že poznamo iz Bartolovih novel. Načeto je vprašanje o morali kulturnih delavcev. Torej to plast meri. Vemo pa, da ta plast ni nikoli sama, zato se

zmerom znova vprašujemo, v kakšnem svetu Bonus živi, ker nam ostaja občutek, da je Lopez Bonusu mogoče vendar krivičen. Ženske vloge vso nejasnost le še povečujejo. To so lutke. Volpina je še najvažnejša. *Gabrijelčičeva* odigrava njene prizore shematično. Pisatelj ji ni dal časa, da bi ji njene duševne sile same razčistile nespoznanje, zato je ostala mrtva. Drugi dve dekliski vlogi sta še bolj brez pomena itd.

Slike poskusne režije (diagonala) so se obnesle. Dale so z izpremembami mnogo svežosti. Ta uspeh je na celoti celó zakril prepade, z naglim koncem ustvaril vtis enodejanke, kar se je z burnim umorom precej strinjalo, in občinstvo je odhajalo presenečeno.

O Bartolovem poskusu bi se dalo govoriti obširno v okviru razprave o drami in odrski tehniki. Naše gledališko vodstvo, ki se je moralo navaditi eksperimentov, se mora naučiti še teoretičnega dela, da se ne bo redilo nesporezumljenje med njim in občinstvom in kritiko. Najti mora stvarnejši stik s pisateljem.

I. Grabor.

NAŠ JEZIK

O PREGIBANJU LASTNIH IMEN IZ ZAPADNOEVROPSKIH JEZIKOV

Prebirajoč prevode iz zapadnoevropskih književnosti in pa dnevno časopise, sem opazil veliko neenotnost in nedoslednost v pregibanju in pisavi tujih lastnih imen in iz njih izpeljanih pridevnikov.

Da urejeni knjižni jezik take neenotnosti in nedoslednosti ne sme trpeti in da je treba tudi tu jasnih in nedvoumnih pravil, o tem ni nikakega dvoma.

Ta potreba je postala tem nujnejša, ker je gotovo, da se bo naša prevodna književnost čim dalje bolj množila, kar so pokazala že zadnja leta in kar zahteva tudi stalno pojemajoče znanje nemščine, ki jo je uporabljal prejšnji rod za spoznavanje tujih literatur.

Kako naj torej pišemo in pregiblujemo tuja lastna imena in iz njih izpeljane pridevnike? Naše slovnice in pravopisi so bili doslej v tej točki jako kratki ali pa so celó obupno molčali. Slovnice so se omejevale po večini na latinščino in grščino; s tem pa, kar je v njih povedanega o tvorbi lastnih imen iz živih jezikov, se tisti, ki piše, ne more prav nič okoristiti.

To je eden glavnih vzrokov omenjene neenotnosti in nedoslednosti. Primeri, ki jih bom kot napačne navajal, so vzeti iz slovenskih prevodov, iz revij in dnevnega časopisja. Vira, oziroma prevajalca pa ne navajam, ker je to za naš namen brez pomena.

V naslednjih vrstah nameravam pokazati, v čem je neenotnost dosedanje rabe, in določiti pravilo, kako je treba pisati in pregibati lastna imena iz zapadnoevropskih jezikov.

Da moramo pri pisavi tujih lastnih imen iz zapadnoevropskih jezikov obdržati njih prvotni pravopis in jih ne transkribirati v naš črkopis, za to govori dovolj razlogov. Neenotnost in nedoslednost pa občja zmešnjava bi bile še večje, če bi skušali podajati tuja imena z našim črkopisom. Ker pa se praksa v splošnem že ravna po tem načelu, pravilnosti te točke ne bom dalje utemeljeval. Gotovo pa je potrebno, da vsakemu prevodu, vsaj iz francoščine in angleščine, dodamo seznam v dotičnem delu rabljenih lastnih imen z izgovar-

javo. Od vsakega človeka ne moremo zahtevati, da pozna vse zapadnoevropske jezike. Po dobrih prevodih nam postanejo bogastva tujih književnosti dostopna. Ker pa lastnih imen ne moremo posloveniti, dajmo čitatelju možnost, da jih bo lahko pravilno čital, saj mu tudi s tem širimo duševno obzorje!

Kako pa naj tuja imena pregiblamo? V tem je dosedanja raba jako neotnna.

Po svojstvu slovenskega jezika se morajo tudi tuja lastna imena sklanjati, to je, dobivati posameznim sklonom pripadajoče končnice. Zato je ena najhujših napak, če tujih imen sploh ne pregiblamo. Naj navedem samo nekaj primerov: na l'Eau de Robec, mestnik (ime ulice); pri La Boissière (kraj); sir John Simona; zadnji primer je prav tako napačen, kakor če bi rekli monsignor Tomo Zupana ali Simon Gregorčiča; pravilno je le: sira Johna Simona, monsignorja Toma Zupana itd.

Nadaljnja napaka obstoji v tem, da nekateri pisci tujim imenom slovenske končnice mehanično pridevajo, pri čemer se zdi, da je odločilna grafična, ne pa fonetična oblika tujega imena. Včasih stoji med imenovalniško obliko in končnico vezaj, v splošnem pa se vezaj opušta.

Da mehanično naslanjanje končnic na ime ni pravilno, je jasno. Tuja imena moramo pregibati po istih pravilih kakor slovenska. Slovenščina pa ima za sklone različnih debel različne končnice. Ko torej sklanjamo tuja imena, jih moramo sklanjati po slovensko, to je, uvrstiti jih moramo v posamezne tipe slovenske sklanjatve. O načinu, kako naj se sklanja tuje ime, odloča njegova fonetična oblika. Vprav v tem, mislim, delajo prevajalci največ napak, ker se dajo zapeljati po končnih nemih glasovih, da pridenejo tujemu imenu napačno končnico. Vzemimo za primer francosko osebno ime Binet z nemim t na koncu! Če mu mehanično pridenemo končnico za moški spol a, dobimo obliko Bineta, kar pa ne ustreza izgovarjavi imenovalnika „biné“, ki zahteva sklanjatev „binéja“, „binéju“ itd., kar bomo pisali Binet-ja, Binet-ju itd.

Isto velja tudi za tvoritev svojilnih pridevnikov iz lastnih imen. Tudi tu se moramo ravnati po pravilih, ki jih predpisuje slovenska slovnica za tvoritev svojilnih pridevnikov.

Kdaj je upravičen vezaj med imenovalniško obliko in sklonilom? V Breznikovem pravopisu čitamo: Vezaj nam rabi, da ločimo sklonilo in slovenske končnice pri tujih lastnih imenih, zlasti francoskih, n. pr. Impresionizem Manet-jev je bistveno to, kar tehnika George-ova in Mombert-ova.

V teh primerih je vezaj umesten, so pa tudi drugačni primeri, kjer je vezaj docela nepotreben. Pravopisna pravila bi morala biti namreč čim preprostejša. Nespametno in kvarno je, vnašati v pravopis komplicirano in nepotrebno učnost. To velja seveda tudi za postavljanje ločil. Kjer prebijemo lahko brez vezaja, ga tudi pri sklanjavi tujih imen ne bomo uporabljali. Odločili pa se bomo zanj tedaj, kadar bi pisava brez vezaja povzročala nejasnost in nepravilno izreko.

Da določimo pravila, kako naj se sklanjajo tuja lastna imen in tvorijo iz njih pridevniki, se mi zdi potrebno, da ločimo:

- 1.) imena brez končnih nemih soglasnikov in samoglasnikov;
- 2.) imena, ki imajo na koncu kak nem glas.

K 1.) Imena brez nemih soglasnikov ali samoglasnikov na koncu moramo po njih končnem glasu uvrstiti v eno slovenskih sklanjatev. Vezaj med imenovalniško obliko in končnico je tu nepotreben.

Primeri:

Iz nemščine: nemška imena spadajo vsa v to točko, ker nimajo nemih glasov: Goethe, Goetheja itd.; Schulze, Schulzeja itd.; Berlitz, Berlitzja itd.; Schiller, Schillerja; Frankfurt, v Frankfurtu; Wiener-Neustadt, v Wiener-Neustadtu; Thorn, v Thornu. Pridevniki: Goethejev, Schulzejev, Berlitzov, frankfurtski ali frankfurtovski itd.

Iz francoščine: Balzac, Balzaca, Balzacov; Belleau, Belleauja, Belleaujev; Bodel, Bodela, Bodelov; Chaulieu, Chaulieuja, Chaulieujev; Halévy, Halévya, Halévyyjev; Hugo, Hugoja, Hugojev. M in n, ki tvorita s samoglasniki pred seboj nosne samoglasnike, moramo smatrati za glaseča se soglasnika, torej: Danton, Dantona, Dantonov; Lyon, v Lyonu.

Iz angleščine: Oregon, Oregona, Oregonov, O'Reilly, O'Reillyja, O'Reillyjev, Nagpur (mesto), v Nagpuru, Mentheith, Mentheitha, Mentheithov; Dwight (osebno ime), Dwighta, Dwightov. Kar smo rekli zgoraj o francoskem m in n, velja tudi za angleški končni r, ki predstavlja v izgovoru neki reduciran, nedoločen samoglasnik, torej Nagpur, v Nagpuru; Oliver, Olivera.

K 2.) Pri imenih z nemimi glasovnimi znaki na koncu odloča o načinu sklanjatve njih fonetična oblika. V tem primeru bi bilo potrebno, postavljati med ime in sklonilo vezaj, ki naj tu pomeni, da je končna pisana, a nema črka za končnico brez pomena.

Primeri:

Iz francoščine: France, France-a, France-ov; Alembert, Alembert-ja, Alembert-jev; Amyot, Amyot-ja, Amyot-jev; Barbier, Barbier-ja, Barbier-jev; Baudelaire, Baudelaire-ja, Baudelaire-jev; Baumarchais, Baumarchais-jev. K imenovalnikoma Claude in Girant čitam nekje roditelj Claudea in Giranta. Taka pisava čitatelja prav lahko zapelje, da bo napačno čital. Po predlagani pisavi Claude-a, Girant-a pa moram čitati pravilno „kloda“, „žirana“, če vem, da je nominativ „klod“ in „žiran“. Po pisavi „iz Bloisa“ (kraj) bi moral čitati „iz bluaza“. Ker pa mora biti za nas le izgovor imenovalniške oblike „bluá“ odločilen, je v slovenščini edino mogoča sklanjatve „bluá, bluája, bluájev“, v pisavi torej Blois-ja, v Blois-ju. Nadaljnji primeri: pri Dreux-ju (nekje čitam Dreuxu); Vaudreuil, z Vaudreuil-em (pri tej besedi čitam obliko „z Vaudreuilom“ s končnico om trdih debel, kar gotovo ni pravilno; prevajalca je zapeljala mrtva črka); Comminges, Comminges-a, s Comminges-em, Comminges-ev (zopet čitam pridevnik Commingesov, pri katerem smo tudi v zadregi, kako naj izgovarjamo); Versailles, v Versailles-u, nad Versailles-em, Versailles-ski; Corneille, Corneille-a, Corneille-ev (ne Corneilleov, kakor nekje čitam).

Iz angleščine: Shakespeare, Shakespeare-ja, Shakespeare-jev (ne Shakespearov); George, George-a, z George-em (naletel sem na obliko „Georga“ brez e-ja, kar nikakor ne more biti pravilno, že zaradi tega ne, ker bi kdo utegnil brati g za g namesto za dž, kot zahteva angleški izgovor).

Kako pa naj ravnamo pri sestavljenih imenih? Mislim, da bo najmanj zmede, če imamo tuja sestavljena imena pri pregibanju v slovenščini za sestavljene enote razen tistih primerov, kjer je ime sestavljeno iz krstnega in rodbinskega imena v istem sklonu. Nekaj primerov iz francoščine naj pokaže, kako je treba pregibati tuja sestavljena imena: La Fontaine, La Fontaine-a, La Fontaine-ov; Mellin de St-Gelais, Mellin de St-Gelais-ja, Mellin de St-Gelais-jev; D'Aubigné, D'Aubignéja, D'Aubignéjev; Montfort-sur-Meu (kraj), v Mont-

fort-sur-Meuju; Mouÿtiers-les-Mauxfaits (kraj), v Mouÿtiers-les-Mauxfaits-ju. Kjer pa imamo zvezo krstnega z rodbinskim imenom v obliki Pierre Corneille, bomo sklanjali obe imeni, torej gen. Pierre-a Corneille-a, dat. Pierre-u Corneille-u itd. Tukaj delamo zato izjemo, ker čuti tu tudi tisti, ki ne pozna tujega jezika, da gre za analogne primere, kakor je zveza Simon Gregorčič, rod. Simona Gregorčiča.

Vse navedeno se da rekapitulirati v tem-le kratkem pravilu:

Tuja imena uvrščamo po njih fonetični imenovalniški obliki v slovenske sklanjatve. Kadar ima tuje ime kak končni nemi glas, postavljamo radi jasnosti med ime in končnico vezaj. Sestavljena lastna imena so za sklanjatev nesestavljene enote; le v zvezi, krstno ime - rodbinsko ime, sklanjamo obe sestavini.

Iv. Tominec.

GRADIVO

Neznana Tavčarjeva proza v nemščini. Tavčarjev sošolec g. Jakob Avšič me je bil opozoril na doslej neznan prozo Ivana Tavčarja, namreč podlistek „Meine Schwester Elisa“, ki ga je Tavčar spisal kot prosto nemško nalogo, ko je bil v šesti šoli (leta 1868. kot 17letni mladenič). Naloga je bila tako dovršena, da jo je ponatisnil v Ljubljani izhajajoči list, nemški „Laibacher Tagblatt“, dne 29. decembra navedenega leta z naslovom: „Meine Schwester Elisa. (Eine ländliche Erinnerung).“

Za učitelja nemščine je imel tedaj in še pozneje dobro znanega Nemca profesorja Ant. Heinricha, avtorja nemške slovnice, ki je bila takrat v rabi po naših srednjih šolah. Heinrich ni bil le trd Nemeč, marveč tudi odločen liberalec ali svobodomislec v tedanjem smislu besede.

Prosti spis mladega Tavčarja že kaže nekatere značilnosti njegovega mladostnega pisateljevanja: mladeniško, četudi še malce sentimentalno ljubezen, hkrati pa trdno vez do svojega rojstnega kraja Poljan in vroče zanimanje za prirodo. Jezikovno in stilistično je bil tako dovršen, da ga je prevzel v svoje predale celo odločno nemški list, kakor je bil „Laibacher Tagblatt“.

Uredništvo je zapisalo pod črto tole pripombo: „Ta opis nam je poslal 16letni mladenič (Tavčar je imel tedaj 17 let. Op. poroč.) kot mladostni spomin. Topli dih plemenitega čuta do narave, s katerim

je prežeta ta preprosta povest, nam daje povod, da ga priobčujemo brez izpremembe.“

Kakor mi zatrjuje g. Avšič, ni Tavčar sam poslal te novelice navedenemu listu, pač pa prof. Heinrich.

Novelica obuja spomine na Tavčarjeva otroška leta in njegovo v nežni starosti umrlo sestrico Špelco. Vsebinska je na kratko ta-le: Najprej opisuje mladi Tavčar rojstno hišo in domači kraj Poljane. Pred hišo je sadni vrt, zadaj gozd z mogočnimi hrasti in lepimi, košatimi kostanji. Sestra Špelca, pravi, je bila njegov genij v otroških letih. Ona ga je negovala; njo je spremljal k vaškemu potoku, kamor je hodila prat, medtem ko se je on igral ob vodi. — V to ljudsko idilo je Tavčar vpletel ljubezensko zgodbo. Ob nedeljah in praznikih sta sestra Špelca in on zahajala v gozd za hišo. Tja je prihajal sosedov sin Jakob. Med njim in Špelco se je vnela srčna ljubezen. Ker pa je bila Špelca lepo in pridno dekle, jo je zasnubil sin bogatega kmeta Kristijan. Dekle se ga je branilo, toda oče jo je hudo silil, in da bi se izognila nadaljnjim preprirom v hiši, je naposled tudi Špelca privolila v zakon. Zadnji večer pred poročnim dnem se je Špelca sestala v gozdu z Jakobom. Ko je zjutraj pripovedovavec (mladi Tavčar) vstal, se je potihoma splazil v njeno spalnico in glej — Špelca je bila mrtva. Ponoči je umrla, ali kakor so ljudje rekli:

od žalosti ji je počilo srce. Kristijan, ki je kmalu prišel s svati in godbo po nevesto, jo je našel na mrtvaškem odru. Pokopali so jo v Poljanah. Sosedov sin Jakob, ki je takoj nato odšel iz kraja, se ni več povrnil. Kakor se je pozneje izvedelo, je padel junaške smrti v bitki pri Solferinu.

„Nikdar“, pravi na koncu, „ne bo izbrisan v meni spomin na mojo sestro Špelco. In še zdaj, ko prestopim domače trate, obiščem žalosten sanjajoč stare kostanje in mogočne hraste, kjer sva nekdanj posedala s sestro Špelco. Zahajam pa tudi k vrbam ob potoku, kjer je Špelca ob mesečini tolkla v vodi štrene. Od tu krenem na pokopališče, kjer leži ona ob zidu pod črnim križem.“

To je tedaj približno kratko podana vsebina te Tavčarjeve novelice.

Stvar z njegovo sestro Špelco je bila vse drugačna, kakor jo je pisatelj tu opisal. Tavčar je sicer imel sestro tega imena, a je bila mlajša od njega in je umrla v nežni starosti treh, štirih let, tedaj ko je bil Tavčar tudi še sam otrok. Z njo ga je vezala vsa otroška, bratska ljubezen. Ohranil jo je v živem spominu iz svoje detinske dobe in se je spominjal še v poznejših, zrelih letih. Tej svoji sestrici je hotel postaviti v obravnavani novelici nekak spomenik, kajti spomin nanjo mu je gotovo oživel prav to leto, ko se je vrnil iz Novega mesta, kjer se je dve leti šolal, v Ljubljano v šesto šolo in tako prišel zopet v bližino svojega rojstnega kraja, ga večkrat obiskal in se tu spominjal detinskih let in sestrice Špelce.

Ko opisuje Tavčar Špelco kot doraslo dekle najbrže misli pri tem eno Romovševih hčera (Romovš je bil namreč najbližji sosed Kosmovim), kjer je bilo za Tavčarjeve otroške dobe več doraslih deklet.

Po tedanji lepi navadi je bilo med sosedi najboljše razmerje. Posebno pa je bila Kosmova hiša, četudi so bili košanci in ne kmetje, v časti zaradi dveh duhovnikov, Tavčarjevih stricev, ki sta imela leta 1854. novi maši.

Ni tedaj čudno, če je to ali ono dekle iz sosedne hiše izkazovalo malemu Tavčarju posebno naklonjenost varušta. In če se ne motim, sta si bila oba soseda celo v daljšem sorodstvu, saj je ena teh deklet pozneje odšla v službo na Rako k Tavčarjevemu stricu.

Za to Romovšovo hišo je bil nekak slabši studenec. Opisani gozd je gozd proti Gabrški gori, kjer so rasli večinoma mogočni hrasti, med njimi pa posamezni kostanji.

Da bi postavil Tavčar tem trajnejši spomenik svoji sestrici Špelci, jo je opisal kot starjšo od sebe, že odraslo dekle. Izmisli si je vse to dejanje (ljubezen, njen tragični konec) in ga prenesel na svojo sestro.

Tudi to kaže, koliko romantičnega duha je živelo v mladem Tavčarju in da je pričel pisati pod izrazitimi vplivi tedanje romantične literature, v kateri je bil posebno priljubljen motiv: prisiljen zakon.

Naj še omenim, da je o sosedovem Jakobu opisal Tavčar najbrže enega tedenjih fantov iz domačega kraja, ki so bili vojaki in v vojni na Laškem leta 1859. ali 1848./1849., o čemer je dostikrat slišal pripovedovati svojega očeta, ki se je sam udeležil vojne proti Italiji pod Radeckim.

Ime Kristijan je izmišljeno, zakaj taka imena niso bila tedaj niti pri bogatinih Poljsanske doline v rabi.

Vsekakor je sestavek v „Laibacher Tagblattu“ dovolj karakterističen za začetek Tavčarjevega pisateljevanja in sem hvaležen g. Avšiču, da me je bil na to opozoril.

L. P.

ZAPISKI

Puškinovi potomci. Sovjetski dnevnik prinašajo naznanilo o knjigi „Potomci“. Njen avtor E. Gard je zbral vse dostopne podatke o sedanjih dedičih največjega ruskega pesnika. Puškinov najstarejši sin, general Aleksander Aleksandrovič, je umrl v visoki starosti kmalu po začetku nemške vojne. Zadnja desetletja je preživel v Moskvi kot redni obiskovalec v zgodovini ruske književnosti znane Angleškega kluba, kamor je rad zahajal tudi mladi Puškin. Aleksander Aleksandrovič, prijazen, lep starec, se ni spominjal očeta, ki ga je izgubil kot majhen deček. A zaradi prirodne skromnosti je vedno občutil neko zadrigo kot sin velikega človeka. Generalova hči Ana Aleksandrovna je večkrat slišala od očeta: „Vsi, ki me prvič srečajo, so razočarani. To jim čitam v očeh. Vsi mislijo, da mora biti tudi sin velikega pesnika neka izredna osebnost. A na žalost sem jaz le navaden človek, ki ne zasluži nobenega zanimanja.“ Če je srečal Puškinov sin sinove Leva Tolstega, jim je dokaj pikro pravil: „Dobro vem, da smo razočarali javnost. Mar ne slutite, kaj od nas pričakuje? Hoče, da bi nosil jaz Puškinove zalizce, in vi seveda morate imeti kmečke široke, sive brade. Mi ne zadoščamo tem zahtevam, in vse je razočarano: — No, temu se pač ne pozna, da bi bil Puškin ali Tolstoj!“ Zato odločno ni maral Aleksander Aleksandrovič, da bi poskušal kdorkoli od njegovih otrok srečo kot pisatelj: „Pustite rajši to! Saj ne boste dosegli Puškina!“

General Puškin je zapustil tri hčere in sina Grigorija Aleksandroviča. Najstarejša hči, Marija Aleksandrovna, omožena Bikova, je živela z družino na Poltavskem. Njen mož je umrl leta 1919. Marija Aleksandrovna, pesnikova najstarejša vnukinja, ima zdaj na Južnem Ruskem dve hčerki. Ena biva na Poltavi in druga v Rostovu na Donu. Mati je navezana na njuno gostoljubnost in obiskuje zdaj eno,

zdaj drugo, ker je brez sredstev. Poprej je prejela od Sovjetske Ukrajine 125 rubljev mesečne pokojnine. A decembra leta 1932. je prejela uradno obvestilo, da je pokojnina ustavljena, „ker nima ‚moskovski pesnik‘ Puškin nobenih zaslug za Ukrajino“. Gospa Marija se je pritožila na Zvezno sovjetsko vlado v Moskvi, ker njena sestra in brat dobivata (na področju Ruske republike) isto pokojnino dalje. Ukrajinska ozkosrčnost je neumljiva že zaradi tega, ker je bila omožena Marija Aleksandrovna z N. V. Bikovim, Gogoljevim nečakom in biografom. Ali nemara mislijo v Kijevu, da tudi Gogolj „nima nobenih zaslug za Ukrajino“.

Druga hči A. A. Puškina, Vera Aleksandrovna je davno umrla. A v Moskvi stanuje pri njenem vdovcu S. P. Mezenecu tretja sestra, Ana Aleksandrovna Puškina. Priletna, a bodra gospodična milo prosí: „Napišite o meni kar mogoče malo. Jaz sem navadna državljanka.“ — O ne, saj ste Puškinova vnukinja! — „Kaj zato, če pa nisem doprinesla naši dobi nobene dediščine po velikem duhu mojega deda.“ Gospodična dviga živahne in jasne, popolnoma mladostne, izrazite „puškinove oči“ in se smehlja nekoliko v zadregi in nekoliko ironično. Prav takšen pogled istih široko razstavljenih oči srečamo na enem izmed Puškinovih portretov, znani H. Vernetovi sliki s svinčnikom iz leta 1820. ... Pred kratkim so hoteli slikati Ano Aleksandrovno za film. Režiserji so jo prišli vabiti na stanovanje. Še zdaj se zgrozi, ko pomisli na to povabilo.

Grigorij Aleksandrovič Puškin, pesnikov vnuk, stanuje z družino v Lopasnji blizu Moskve. V letih 1914 do 1921 je bil skoro nepretrgoma na fronti: poprej v nemški in pozneje v meščanski vojni. Ponovno je bil ranjen in otolčen. Leta 1919. so ga poslali po vmesnem odmoru na južno fronto, kjer je služil v različnih odsekih bojne črte kot rdeči častnik. Leta 1921.

je bil prestavljen k enemu izmed vojnih poveljstev in proti koncu istega leta odpuščen zaradi demobilizacije. Odtlej stanuje ves čas v Lopasnji. Začetkoma je bil nastavljen pri zadružni zvezi, a potem odpuščen. Grigorij Aleksandrovič je že prekoračil 60. leto. Ni več zmožen dela, čeprav je ohranil strumno vojaško zunanost. Dobiva omenjeno pokojnino v znesku 125 rubljev. Njegova soproga Julija Nikolajevna daje zasebne ure.

Njun sin Grigorij Grigorjevič biva pri starših. Postati hoče agronom in se uči v poljedelski šoli kolonije „Novo življenje“ v Davidovki. Grigorij Grigorjevič je pesnikov pravnuk in najmlajši potomec rodu Puškin-Hanibalov. Tudi ta pravnuk ničesar ne piše in nikoli ne sanjari, da bi postal pisatelj. A po zunanosti je najbolj sličen velikemu pradedu. Puškinova živahnost, čustvenost in obrazne poteze ustvarjajo v posameznih trenutkih presenetljivo popolno sličnost... Več kakor sto let loči pradedu od pravnuka. A kljub temu je sličen Griša Puškin, slušatelj sovjetske poljedelske šole, nekdanjemu Saši Puškinu, gojencu liceja v Carskem selu.

N. P.

Kriza in znanost. V „Les Nouvelles Littéraires“ z dne 1. aprila 1933. je Julien Benda posvetil nekoliko prodornih misli stališču profesorja fizike Paula Langévina, da bi znanstveniki morali včasih zapustiti svoje študijske sobe in laboratorije in „posredovati tudi v socialni snovi, aplicirati svoje metode ne samo na prirodo, marveč tudi na ureditev medčloveških odnosov, da bi se ustvarila pravičnost med ljudmi in narodi“. Ali lahko znanstveniki vplivajo z znanstvenimi metodami na moralni napredek človeštva? Julien Benda odgovarja: Ne! Znanost je svet zase in nima nič skupnega s svetom нравnih vrednot. Benda odklanja one, ki hočejo, kakor n. pr. Rauh, ustanoviti „eksperimentalno moralko“. Nasprotje med znanostjo in moralo je predvsem v tem: Znanost skuša dognati svet, kakršen je v resnici,

morala pa hoče resnično stanje izpremeniti v smislu nekih idej ali čustev. Naloga znanosti so prvenstveno teoretične, naloge morale pa praktične. Znanost je treba po Bendi celó varovati pred svetom moralnih vrednot, sicer se bo, kakor hočejo nekateri v sovjetski Rusiji, tudi botanika ali opisna geometrija vdinjala kaki moralni in preko nje politični ideji. To pa pomeni konec znanosti. Znanstvenik lahko kot človek deluje za napredek socialne pravičnosti, znanost sama pa naj bi po Bendi ostala nasproti socialnim in moralnim načelom tako svobodna, kakor je nasproti religiji.

B.

Naši sodelavci. V tej številki pričujemo prispevek, ki ga je spisal za „Ljubljanski Zvon“ mladi češki kritik Rajmund Habřina. Pisec eseja „Apostol češkega tradicionalizma“ je izdal doslej pesniško zbirko „Marný smích k večnosti“ in knjižico esejev „Světla nad Kralicemi“, za brnsko gledališče je prevlel Cankarjevo „Pohujšanje v dolini šentflorjanski“, a za praški „Lumír“ spisal daljšo studijo o Cankarjevi dramatik. V brnskih „Lid. Novinah“ redno poroča o slovenskih književnih pojavih. V zvezi s Habřinovým esejem o A. Nováku bomo v eni prihodnjih številkih priobčili kot primer Novákové esejistične umetnosti esej „Narodni pomen Otokarja Březine“.

B.

V počastitev spomina umrlega pesnika Josipa Cimpermana je uredništvo Ljubljanskega Zvona dobilo od darovalke, ki noče biti imenovana, 300 Din z naročilom, da jih razdeli trem mladim, upa polnim sotrudnikom Ljubljanskega Zvona. Uredništvo je ta znesek razdelilo gg. Stanku Janežu, Cirilu Kosmaču in Rudolfu Kresalu in se velikodušni darovalki toplo zahvaljuje.

Popravek. Na strani 255. čitaj v članku B. B. „Nova ruska proza“ namesto Prevodi Mire Čechove so prikovno čisti. — so jezikovno čisti. Ur.